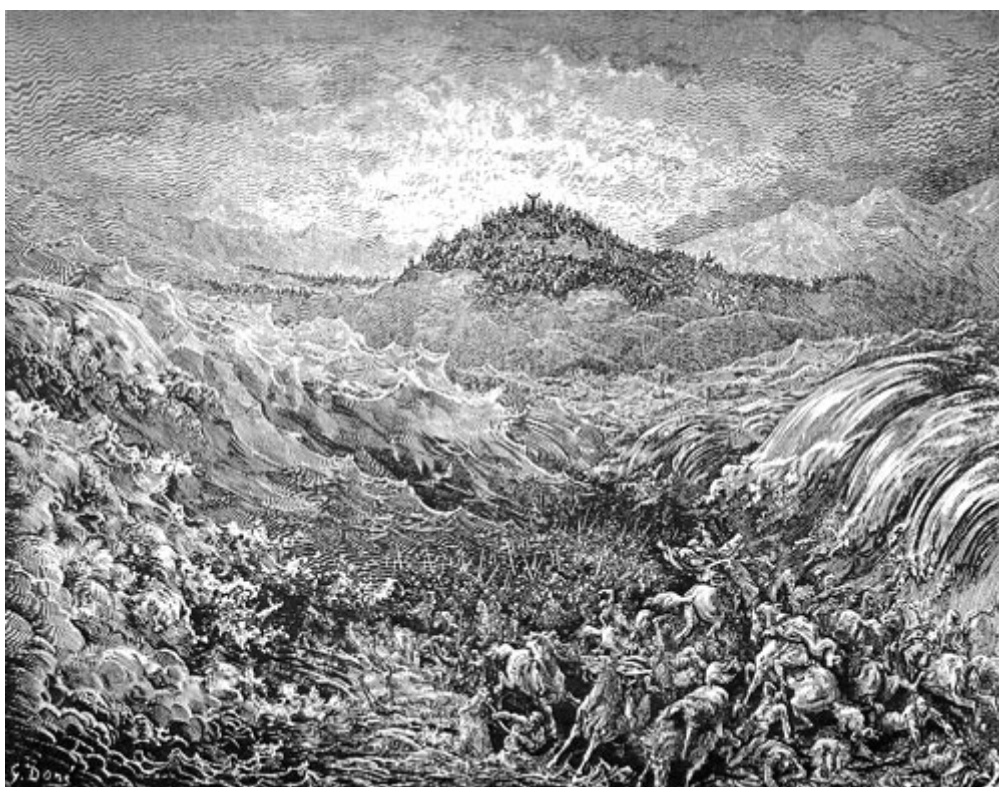

הפיוט

יום ליבשה

לרבי יהודה הלוי

מנהגיו ♦ נוסחאותיו ♦ פירושינו

ערב חג הפסח תשע"ב
פה עיר הבירה לאנדאן יצ"ו

חיים ישראל טעסלער

16 Riverside Road

London N15 6DA

England

ctesler@gmail.com

הב' חיים ישראל טעסלער
עיה"ב לאנדאן יצ"ו

הפיוט יום ליבשה
גאולה לברית מילה שבת שירה ושביעי של פסח

יום (ים) לִיבְשָׁה. נְהַפְּכוּ מְצוּלִים.
שִׁירָה חֲדָשָׁה. שְׁבַחוּ גְאוּלִים:

יום בצר נכבדת.	ואלי נחמדת.	ולי עוז יסדת.	מפי עוללים:
שירה חדשה שבחו גאולים:			
הטבעת בתרמית.	רגלי בת ענמית.	ופעמי שולמית.	יפו בנעלים:
שירה חדשה שבחו גאולים:			
וכל רואי ישורון.	בבית הודי ישורון.	אין כאל ישורון.	ואויבינו פלילים:
שירה חדשה שבחו גאולים:			
דגלי בן תרים.	על הנשארים.	ותלקט נפזרים.	כמלקט שבלים:
שירה חדשה שבחו גאולים:			
הבאים עמד.	בברית חותמד.	ומבטן לשמד.	המה נמולים:
שירה חדשה שבחו גאולים:			
הראה אותותם.	לכל רואי אותם.	ועל כנפי כסותם.	עשו גדילים:
שירה חדשה שבחו גאולים:			
למי זאת נרשמת.	הכר נא דבר אמת.	למי החותמת.	ולמי הפתילים:
שירה חדשה שבחו גאולים:			
ושוב שנית לקדשה.	ואל תוסף לגרשה.	והעלה אור שמשה.	ונסו הצללים:
שירה חדשה שבחו גאולים:			
לדידים רוממד.	בשירה קדמד.	מי כמוכה.	ה' באלים:
שירה חדשה שבחו גאולים:			

בגלל אבות תושיע בנים. ותביא גאלה לבני בניהם:

הפיוט "יום ליבשה" (להלן "הפיוט") נתחבר ע"י גדול פייטני ומשוררי ספרד רבי יהודה [ב"ר שמואל] הלוי מקשמילין^א מחבר ספר הכוזרי. הפיוט זכה לאהדה רבה ונתקבל בהערצה

^א ר' יהודה הלוי נולד בסביבות שנת ד'תת"מ בעיר טולדו (וי"א טודלה) שבספרד, וזכה ללמוד תורה מפ"ק של הרי"ף ז"ל (ואף כתב קינה על רבו אחר פטירתו), בצעירותו נדד בערי ספרד ואף נפגש עם הפייטן והמשורר

יום ליבשה

בכל תפוצות ישראל, מקהילות ממלכת ספרד בחצי האי האיברי שבדרום מערב אירופה, וקהילות אלג'יר ובנותיה וארץ מצרים¹ ותימן² שבאפריקה הצפונית³, עד לאשכנז ואושטרייך שבמרכז יבשת אירופה⁴, ולרומניא ופיזיליא בארץ יוון ותוגרמה שבמזרח, ועד למזרח הרחוק.

צורת הפיוט :

הפיוט בנוי מתשעה בתים⁵ בני ארבעה טורים שקולים בחמש תנועות (שוואים אינם נחשבים) עם הריזה פנימית לכל בית⁶ וחרוז קבוע לכל הפיוט⁷, ובראש הפיוט בית עם הריזה מסורגת⁸, והרפריין ("פזמון") "שירה חדשה שבחו גאולים" [שהוא ב' הטורים האחרונים של הבית הראשון (מחרוזת הפתיחה)] חוזר על עצמו אחר כל בית ובית מתשעת הבתים⁹. באקרוסטיכון של הפיוט התום שמו של הפייטן יהוד"ה הלוי¹⁰.

הספרדי הידוע ר' משה בן עזרא ונתכבד בכיבוד גדול ע"י. בנדודיו הרבים נתיידד ונתקשר בעבותות של אהבה עם הרב אברהם בן עזרא (האבן עזרא), וגם שימש תקופה כרופא החצר של מלך קסטיליה. ריה"ל היה פייטן ומשורר פורה שחיבר מאות פיוטים ושירים הכוללים שירי קודש ושירי חול שנקבצו יחד בקובצים הנק' בשם "דיוואן". חלק גדול משיריו ופיוטיו של ריה"ל רצופים רגשי אהבה וגעגועים עזים לארץ ציון וירושלם [וביותר מפורסם ביותר הקינה "ציון הלא תשאלני לשלום אסיריך" שנוהגין לאומרו באשכנז ובאושטרייך בריש הציונים (סי' ל"א) בסוף הקינות לתשעה באב].

בערך בתחילת שנת ד'תתק"ב עזב ריה"ל את ספרד ונסע מזרחה בכדי לעלות לא"י עד שהגיע למצרים שם התעכב פרק זמן, עד שהגיע לא"י בחודש סיון, ושם החזיר את נשמתו ליוצרה בחודש מנחם אב של אותה שנה. לגבי מקום קבורתו של ריה"ל מצינו דעות שונות אי נקבר בירושלם או בצפת (ביריה) ליד קברו של ר' יהודה בר אילעי או בטבריה.

בנסיבות פטירתו של ריה"ל ידוע הסיפור המובא בשלשלת הקבלה "ר' יהודה הלוי היה בן חמישים שנה כשהלך לארץ ישראל, וקיבלתי מזקן אחד, שבהגיעו אל שערי ירושלים קרע את בגדיו והלך בקרסוליו על הארץ, לקיים מה שזנא' "כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו" והיה אומר הקינה שהוא חיבר, האומרת "ציון הלא תשאלני", וישמעאלי אחד לבש קנאה עליו מרוב דבקותו והלך עליו בסוסו וירמסוהו וימיתהו", דא עקא שרבו הפקפוקים והמפקקים על סיפור זו ואכמ"ל.

כשבע מאות שנה אחר פטירתו של ריה"ל עת אץ קוצץ קצוצי לקצץ בדיבור מפוצץ החליטו מסלפי הלשון העברית להכתיר את ריה"ל כ"משורר לאומי", ואף הגדילו לעשות בקריאת רחובות ע"ש [וכמאמרם ז"ל (שבת ל"ג): תקנו שווקים תקנו גשרים וכו'] והקמת פסלים לזכרו, ואוי להם לבריות מעלבונה של תורה. ועל כן נקוה לך ה"א לראות מהרה בתפארת עוזך להעביר גילולים מן הארץ וכל הרשעה כולה כעשן בעשן תכלה כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ.

² ספר הכוזרי הוא ספר פילוסופי בענין יסודות הדת והיהדות הכתוב בצורת שיחה בין חכם יהודי ["החבר"] ומלך הכוזרים, הספר נכתב ע"י ריה"ל בשפה הערבית ותורגם לראשונה ללשון ק" בשנת ד'תתקכ"ז ע"י ר' יהודה בן תיבון.

³ בגניזה הקהירית שנחשפה בביהכ"נ בן עזרא שבפוסטט נמצאו כמה קטעי גניזה עם שרידים מהפיוט (יצויין ששרידים משירי ריה"ל מתועדים בגניזה הקהירית הרבה מאוד שנים לפני גירוש ספרד).

⁴ פי' על הפיוט נמצא בד' כת"י שונים של תכלאל ע"פ פי' פעמון זהב ורימון לר' יצחק ב"ר אברהם ואנה.

⁵ יצויין שהקשר בין הקהילות השונות בארצות שהיו נתונות תחת השלטון המוסלמי היו הדוקים ביותר, וגם פייטני ארצות צפון אפריקה בני דורו של ריה"ל היו מושפעים מפייטני ספרד, כך שהפיוט הגיע לארצות אלו קודם שהגיע לארצות אשכנז ואושטרייך.

⁶ יצויין שלמרבה הפליאה הפיוט אינו נמצא כלל בשום כת"י צרפתי !!! וכנראה שלא הגיע לאשכנז ואושטרייך דרך צרפת כמו שמצינו לפעמים אצל פיוטים ספרדים שהגיעו לאשכנז דרך פרובינצא וצרפת.

⁷ הבית הראשון "יום ליבשה נהפכו מצולים" אינו נחשב לחלק משאר בתי הפיוט וגם אינו חלק מהאקרוסטיכון, ועי' לקמן.

⁸ דהיינו בבית הא': נכבדת-נחמדת-יסדת, ובבית הב': בתרמית-ענמית-שולמית, וכן להלאה.

⁹ דהיינו בבית הא': עוללים, ובבית הב': בנעלים, ובג': פלילים, ובד': שבלים, וכן להלאה.

¹⁰ דהיינו: יום ליבשה-שירה חדשה, נהפכו מצולים-שבחו גאולים.

¹¹ כן מצינו בהרבה פיוטים ספרדיים שהטור האחרון במחרוזת הפתיחה משמש בהם כרפריין (ועל אף דלגופא דענין אין ראי' שכן הוא צורת הפיוט כפי שיצא מחת"י ריה"ל, מ"מ התופעה כבר נמצא בכל הכת"י הקדומים, וכנראה שכן היה המנהג כבר בימי קדם).

יום ליבשה

הפיוט מיסודו נתקן לאומרו כמנהג הספרדים בסוף ברכות יוצר אחר הפסוק "מי כמוכה באלים ה' מי כמוכה נאדר בקודש נורא תהילות עושה פלא"¹⁷ ולפני "שירה חדשה"¹⁸, ואצל הספרדים נק' פיוטים כאלו בשם "מי כמוכה"¹⁹. אמנם באשכנז ובאושטרייך [ובאלג'יר] נהגו לומר הפיוט בסוף הברכה ממש ולפני "בא"י גאל ישראל", ואחר הפיוט אומרים החרוז "בגלל אבות תושיע בנים ותביא גאולה לבני בניהם"²⁰, פיוטים אלו מכונים בשם "גאולה".

תוכן הפיוט הוא מעניין גם דקריעת ים סוף דהיינו שקיעת המצריים בתוך הים והעברת בני ישראל בתוך הים ביבשה ואמירת השירה, ובקשה על הגאולה העתידה, וכנראה שהפיוט מיועד לשביעי של פסח. בתוך הדברים מזכיר הפייטן גם מצות מילה²¹ ציצית²² ותפילין²³ שישראל מקיימין.

¹⁷ דהיינו בראשי הבתים: יום אשר בצר, ה'טבעת בתרמית, ו'כל רואי ישורון, ד'גלי כן תרים, ה'באים עמך, ה'ראם אותם, ל'מי זאת נרשמת, ו'שוב שנית לקדשה, י'דידים רוממוך; החרוז "בגלל אבות תושיע בנים" אינו חלק מהפיוט כי אם חרוז המגשר בין הפיוט לברכת גאל ישראל ובכדי שיברך מעין החתימה, ועי' לקמן.
¹⁸ ומ"מ יצויין שפיוט זה שונה משאר "פיוטי כמוכה" של ריה"ל הכתובים במתכונת של פיוטי ה'מי כמוכה' הספרדיים, כלומר במחרוזות מרובעות הנחתמות בפסוקים המסתיימים במילה קבועה, ואכמ"ל.
¹⁹ וכנראה דזהו כוונת הפייטן שישד "שירה חדשה שבחו גאולים", וכ"ה כוונת סוף הבית האחרון הנגמר "מי כמוכה ה' באלים".

²⁰ סדר כזה היה נהוג גם לפי מנהג רומניא, ועי' מחזור כמנהג רומניא דפוס ויניציאה רפ"ג.

²¹ חרוז זה אינו שייך להפיוט ונהגו לאומרו כל אימת דאומרים פיוטי גאולה לפני ברכת גאל ישראל, ועי' לקמן.

²² הקשר בין מצות מילה וקריעת י"ס ע"פ דברי חז"ל דבזכות מצות מילה קרע הקב"ה את הים, וכ"ה במכילתא דרי"ש (בשלח, מס' דויהי פר' ג') "שמעון התימני אומר בזכות המילה אני אקרע להם את הים שני' אם לא בריתי יומם חוקות שמים וארץ לא שמתי (ירמי' ל"ג, כ"ה) אמרת צא וראה אי זו היא ברית שהיא נוהגת ביום ובלילה הוי אומר זו מילה", וכ"ה במכילתא דרשב"י (פי"ד, ט"ו) "שמעון התימני אומר בזכות מילה אני קרע להן את הים שנא' כה אמר ה' אם לא בריתי יומם ולילה וגו' אי זו היא ברית שנוהגת ביום ובלילה אי אתה מוצא אלא מילה מה הוא אומר לגזור ים סוף לגזרים (תהלים קל"ו, י"ג)".

וע"ע במדרש רבה (בשלח פר' כ"ג, י"ב) "ד"א אז ישיר משה ה"ה"ד (תהלים מ', ג'-ד) ויעלני מבור שאון ממצרים מטיט היון מטיט ולבנים, ויקם על סלע רגלי זה הים, כונן אשורי שעברו ביבשה מיד ויתן בפי שיר חדש, משל לאשה שהיתה נדה השלימה ידי מנדתה וטהרה באתה אצל אישה אמר לה מי מעיד עליך שטהרת אמרה לו הרי שפחתי מעידה שטהרתי לפני וטבלתי, לכך נאמר את השירה הזאת, נאים אנו לומר שירה לפניך שאין בנו טומאה והרי המילה מעידה עלינו שאנו טהורים, לכך נאמר את השירה הזאת ואין זאת אלא מילה שנאמר (בראשית י"ז, י) זאת בריתי אשר תשמרו, ויאמרו לאמר, נהיה אומרים לבנינו ובנינו לבניהן שיהיו אומרים לפניך כשירה הזאת בעת שתעשה להם נסים".

וכ"ה במדרש תהילים (קי"ד) עה"כ "הים ראה וינוס - דבר אחר ראה ארונו של יוסף יורד לים, אמר הקב"ה ינוס הים מפני הנס מן העבירה, שנא' וינס החוצה (בראשית לט יג), אף הים נס מפניו, שנא' הים ראה וינוס", דהיינו שהים נקרע בזכותו של יוסף שהיה שומר הברית (ועי' שער יששכר מאמר שפת הים אות ג'; שם משמואל פ' וישב בד"ה בפייט).

²³ הקשר בין מצות ציצית וקריעת י"ס ע"פ דברי המדרש אגדה בפרשת ציצית (במדבר ט"ו, ל"ח) "ולמה שמונה חוטיין. השבעה כנגד שבעת ימים שהלכו מן יציאת מצרים עד שעברו את היום, והשמיני כנגד טביעת מצרים, שהיתה ביום השמיני, שנא' (שמות י"ד כ"ז) וישב היום לפנות בקר וגו'", וכע"ז הובא בפירוש"י (שם, ד"ה פתיל תכלת) "ושמונה חוטיין שבה, כנגד שמונה ימים ששהו ישראל משיצאו ממצרים עד שאמרו שירה על הים. ובאופן כלל יצויין שקריעת י"ס מילה וציצית כולם קשורין למס' שמונה, דמצות מילה ביום השמיני, וקריעת י"ס היה ביום השמיני, ומצות ציצית בשמונה חוטיין.

²⁴ הקשר בין מצות תפילין וקריעת י"ס ע"פ דברי חז"ל בקריעת י"ס בזכות מצות תפילין, וכ"ה במכילתא דרי"ש (בשלח, מס' דויהי פר' ו) "ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים, והיו מלאכי השרת תמהים לומר בני אדם עובדי עבודה זרה מהלכין ביבשה בתוך הים ומנין שאף הים נתמלא עליהם חמה שני' והמים להם חומה אל תקרי חומה אלא חמה ומי גרם להם לישראל להנצל מימינם ומשמאלם מימינם בזכות התורה שעתידין לקבל מימינם שנאמר מימינו אש דת למו ומשמאלם זו תפלה. ד"א מימינם ומשמאלם מימינם זה מזוזה שעתידין ישראל לעשות ומשמאלם זה תפילין", וכ"ה במכילתא דרשב"י (פי"ד, כ"ט) "ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים היו מלאכי שרת מתמיהין לומר בני אדם שעבדו עבודה זרה יעברו ביבשה בתוך הים אף הים נתמלא עליהן חמה ובקש לאבדן שלמעלה הוא אומ' חומה וכאן הוא אומ' חמה מי גרם להן להינצל מימינם ומשמאלם. מימינם בזכות תורה שעתידין לקבל בימין שנא' מימינו אשדת למו (דברים ל"ג, ב') ומשמאלם בזכות תפילין, ד"א מימינם בזכות מזוזה ומשמאלם בזכות תפילין".

הימים שבהם אומרים הפיוט:

מנהגים שונים נתקבלו בקהילות שונות בזמן אמירת הפיוט, למנהג אושטרייך הקדום ואח"כ במנהג פולין בעהמען מעהררין ליטא ורייסין המאוחר נהגו לאומרו בשבת שיש בה ברית מילה ובשבת שירה ובשביעי של פסח, משא"כ ברוב הקהילות באשכנזי דכלל לא אמרו הפיוט כי אם בכמה קהילות אמרוהו בשבת ומילה^כ, דא עקא שבספרד גופא בתקופה קדומה כבר הפסיקו לגמרי להפסיק באמצע התפילה לאמירת פיוטים ברוב הקהילות^{כב}, וכבר לא נהגו לאומרו כחלק מן התפילה.

❖ **שבת ומילה:** כ"ה מנהג כל הקהילות בפולין בעהמען מעהררין ליטא רייסין וכו' [מנהג אושטרייך – מנהג אשכנזי המזרחית], וכ"ה במנהגים (מנהג כל השנה) ובלבוש (מנהגים בסוף או"ח, סעי' ד'), וכ"נ גם בק"ק באשכנזי [אשכנזי המערבית], אך במילה ביו"ט א"א הפיוט, כי אם כשהל יו"ט בשבת^{כג} [חוץ משביעי ואחרון של פסח^{כד}].

❖ **שבת שירה:** כ"ה מנהג כל הקהילות בפולין בעהמען מעהררין ליטא רייסין וכו', וכ"ה במנהגים ובלבוש (סי' תרפ"ה, סעי' א').

^כ הפיוט אכן אינו נמצא במחזורי וסידורי אשכנזי כי אם במחזורי וסידורי פולין, ובאופן כללי יצויין שבאשכנזי כלל לא נהגו לומר פיוטי גאולה כי אם בימים הראשונים של חג הפסח ובשחוקהמ"פ דאז גם באשכנזי נהגו לומר פיוטי הגאולה "ברח דודי" (חוץ אם חל שביעי או אחרון ש"פ בשבת דאז אומרים פיוטי יוצר לר' שמעון הגדול דשחוקה"מ [כולל פיוט גאולה "ברח דודי"] המיוסד על שה"ש ביום שבו קורין שה"ש), משא"כ באושטרייך ופולין דאמרו פיוטי גאולה גם בשביעי ש"פ ובשבתות שבין פסח לשבועות.

^{כב} הפיוט נמצא בסידור כת"י כמנהג מגנצא (כת"י האמבורג 37), וכמו"כ מוזכר במהרי"ל (תפילות של פסח, אות י"א; דיני הימים שבין פסח לשבועות, אות ג') בשם מהרא"ק (סי' קכ"ח, אות ד'; סי' קכ"ט, אות ה') לענין אמירת הפיוט בשביעי של פסח ובמילה בשבתות שבין פסח לשבועות, אך כנראה דהכוונה שם לענין מנהג אושטרייך (ויונא ?) דהרי באשכנזי כלל לא אמרו הפיוט בשביעי ש"פ וגם לא אמרו פיוטי גאולה בשבתות שבין פסח לשבועות, ובמנהג התפילה דק"ק מגנצא (נדפס בסידור שפת אמת מהדורא נ"א, רעדלהיים תרכ"ב) אינו מביא הפיוט במנהג שבת ומילה, ועי' במנהגי פיורדא (סי' י"ג) דמילה בשבת החזן מנגן "שירה חדשה".

^{כג} ע"פ דעת הסוברים דאין להפסיק בתפילה לאמירת פיוטים, ועי' כל הסוגיא בארוכה בטוש"ע סי' ס"ח ובשבלי הלקט סי' כ"ח ואכמ"ל בזה (ומ"מ יצויין שגם אצל הספרדים עדיין נהגו בכמה קהילות להפסיק באמירת פיוטים, וכן היה מנהג הספרדים בערי צפון אפריקה).

^{כד} כ"ה במנהגים (ר"ה; מנהג כל השנה) ובהגמ"נ (פסח אות ל"ב) ובלבוש (סי' תקפ"ד סעי' ג', מנהגים בסוף או"ח סעי' י"א) ועיי"ש טעמא "משום שאומרים בו שירה ושבח על מעלות מילה שהיא דוחה אפילו שבת, ויו"ט אין צריך לזה דמה מעליותא היא שדוחה המילה את יו"ט שאין איסור מלאכתו אלא בלאו, ועשה דמילה איסור כרת היא ופשיטא שדוחה אותנו", ובפמ"ג (סי' ת"צ א"א סק"ו, וסי' תקפ"ד א"א סק"ז ומש"ז סק"ג) השיג על הלבוש דיו"ט עשה ול"ת ומילה עשה עיי"ש.

ובמג"א (סי' ת"צ סק"ו, סי' תקפ"ד סק"ז) כתב טעמא "משום דבשבת אין קפידא כ"כ להפסיק בין גאולה לתפלה כמ"ש בסי' קי"א", ובמחצה"ש מבאר הענין וז"ל "ר"ל, דמהאי טעמא ביו"ט א"א יום ליבשה, משום דיום ליבשה הוא הפסק בין גאולה לתפלה, משא"כ בשבת אומרים, י"ל דאין חוששים לסמיכות גאולה לתפלה, דהא דצריך לסמוך גאולה לתפלה מסמיך אהא דאמר דוד המלך ע"ה יהיו לרצון בו' צורי וגואלי (תהילים) סוף מזמור י"ט, ותחלת מזמור כ' הוא יענך ה' ביום צרה, א"כ הסמיך יענך ה' כו' שהיא תפלה לתיבת וגואלי שהוא סוף מזמור י"ט, לכן יש להסמיך גאולה לתפלה (ירושל' ברכות פ"א הל"א), וכיון דבאותה תפלה כתיב ביום צרה, לכן א"צ לדקדק לסמוך גאולה לתפלה אלא בחול שהוא יום צרה, משא"כ בשבת דלא יום צרה הוא, ואע"ג דביו"ט ג"כ אינו יום צרה ואפ"ה צריך לסמוך גאולה לתפלה. תי' הלבוש שם כיון דעיקר ברכה זו ניתקנה על גאולת מצרים שעברה, ובמצרים גם ביו"ט היה להם יום צרה, משא"כ שבת דגם במצרים לא היה להם יום צרה, דהא הניח להם פרעה לשבות כל יום שבת ע"פ בקשת משה רבינו ע"ה, וכמש"כ (לבוש סי' רפ"א) על נוסח תפלת ישמח משה במתנת חלקו כמש"כ הטור סי' רפ"א, ועי' בדרכ"מ (סי' קי"א סק"א) דתי' דיום זה יו"ט הוא בשאר ימים יום צרה, ובבאר הגולה הגיה בדברי הרמ"א בפנים (שם סעי' א') דיו"ט הם ימי הדין כדתנן [ר"ה ט"ז]. בפסח על התבואה.

^{כד} כ"ה במנהגים (שם) ובלבוש (שם) ועיי"ש טעמא לפי שבימים אלו היה נס קרי"ס, וכ"ה בשועה"ר (שם, סעי' י"ד) ועי' מש"כ לקמן.

יום ליבשה

❖ **שבת הגדול : כ"ה מנהג רומניא**^{כה} (מהזור מנהג רומניא כת"י ס. פטרסבורג 155^ל, מהזור כמנהג קהילות רומניא דפום וינציאה רפ"ג)^{כז}.

❖ **שביעי של פסח : כ"ה מנהג כל הקהילות בפולין בעהמען מעהררין ליטא רייסין וכו', וכ"ה במנהגים ובמהרא"ק** (סי' קכ"ה, אות ד') **ובלבוש** (סי' תצ, סעי' ו') **וכ"ה מנהג רומניא** (כ"ה בכל הכת"י כמנהג רומניא, מהזור רומניא דפום וינציאה רפ"ג), **וכ"ה מנהג אלג'יר** (כ"ה בכל הכת"י כמנהג אלג'יר, ובס' הכמת המסכן דפום ליוורנו תקנ"ג) **מיהו כשחל שביעי של פסח בשבת דאז אומרים פיוטי יוצר לרבינו שמעון הגדול של שבת חוה"מ [השייכים לקריאת שיר השירים בשבת שבתוך הפסח] כולל פיוט גאולה "ברח דודי", אז אומרים פיוט הגאולה "יום ליבשה" השייך לשביעי של פסח קודם "שירה חדשה", ופיוט הגאולה "ברח דודי" השייך לשה"ש קודם ברכת "גאל ישראל"^{כה} וכ"ה במנהגים (שם) **ובלבוש** (שם סעי' ט') **ובמג"א** (שם סק"ו), **ואע"ג דתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם כיון דהפיוט "יום ליבשה" מתחילה על "שירה חדשה" נתיסדה^{כז}, ולכאורה ה"ה כשחל ברית מילה ביום א' דפסח^ל שחל בשבת דמקדימין לומר "יום ליבשה" קודם "שירה חדשה" ואומרים פיוטי הגאולה "ברח דודי"^ל קודם ברכת "גאל ישראל"^{כז}.****

^{כה} נוסח זה היה נהוג מלפני רבות בשנים בקהילות שבארץ תוגרמה ויון ולא בא בדפוס כי אם ארבע פעמים (קושטא ר"ע, וינציאה רפ"ג, וינציאה ש"ה, קושטא של"ד) וכמו"כ נשאר כמה וכמה כת"י וקטעים ממנהג זה, מנהג רומניא עוד היה נהוג בביהכ"נ דק"ק רומניא בעיר שאלוניקי שביון יצ"ו מלפני כשלש מאות שנה, אך במשך השנים נתמעטו בני קהילות רומניא ונתערבו בין שאר הקהילות שביון עד שנתבטל לגמרי מנהג זה. [יצויין שהעיר שאלוניקי יצ"ו היה כמעין קיבוץ גלויות של כל העדות והחוגים והיו בה בתי כנסיות רבות שנהגו בהם ע"פ המנהגים השונים של כל הקהילות השונות שנתקבצו לשם כולל קהילת האשכנזים המפורסמת שרבה ר' בנימין ב"ר מאיר הלוי ז"ל חיבר את המחזור "מעגלי צדק" (מובא כמה פעמים במג"א ובא"ר) הכולל סדר מנהגי הלכות ומנהגים לכל ימות השנה כמנהג ק"ק אשכנזים בשאלוניקי, נדפס לראשונה בשנת ש"ח- ש"ט ואח"כ בסביוניטה-קרימונה בשנת שי"ז-שכ"א ופעם שלישית (כמנהג אשכנזי וכמנהג פולין בעהמן ומעהררין) עם הפירוש הידוע בשם "מעגלי צדק" בוינציאה בשנת שכ"ח (כפיה"נ מהדורא זו היה תח"י של המג"א והא"ר)].

^{כז} St. Petersburg - Russian National Library Evr. 155 I - מחזור סדר התפילה מחנוכה עד שבועות כמנהג רומניא בכת"י ביזנטינית משנות המאה ה"ט"ו למס' (שנות ה'קס"א-ר"ס למסב"י), יצויין שבכמה כת"י מנהג רומניא הפיוט כלל אינו נמצא (הן בשבת הגדול והן בשביעי של פסח) ויתכן דמנהג אמירת הפיוט ברומניא הוי מנהג מאוחר.

^ל יצויין שברשימה (המכונה "רשימת וילסקר") הנמצא בכת"י עתיק המסכם את פיוטי ריה"ל למועדים שונים רשום הפיוט "יום ליבשה" כ"מי כמוכה" לשבת החודש, וכנראה שהמדובר בטעות (עי' השירה העברית בספרד ובשלוותיה, ח"ב עמ' 886).

^{כה} וכפי הנראה א"צ לומר חרוז "בגלל אבות תושיע בנים" כי אם פעם אחת אחר פיוט הגאולה "ברח דודי" קודם ברכת גאל ישראל ולא אחר "יום ליבשה", ועי' לקמן תפקידו של חרוז זה.

^{כז} וכמש"כ לעיל דריה"ל יסדו כפיוט "מי כמוכה" לאומרו אצל "שירה חדשה" כמנהג הספרדים.

^ל לפימש"כ במג"א (שם) טעמא למה א"א יום ליבשה ביו"ט שחל בחול כיון דבשבת אין קפידיא כ"כ להפסיק בין גאולה לתפילה צ"ב דא"כ בברית מילה ביום ב' דפסח (דלעולם אינו חל בשבת דלא בד"ו פסח) וה"ה ביום א' דפסח שחל בחול, דממילא מפסיקין בין גאולה לתפילה בפיוט הגאולה "ברח דודי" [ביום א' דפסח לר' שלמה הבבלי וביום ב' דפסח לר' משולם ב"ר קלונימוס], א"כ הרי למה לא יאמרו ג"כ יום ליבשה (אצל "שירה חדשה" כבכל הימים שאומרים בהם ב' פיוטי גאולה), ואולי י"ל טעמא כמש"כ הרמ"א (סי' קי"א סעי' א') דפסח הוא יום דין דדין על התבואה, וא"כ אפ' דאכן נוהגין להפסיק בפסח לאמירת פיוטי גאולה מ"מ כיון דהוה יום דין ממעטין בהפסקה כל מה שאפשר ומש"ה א"א ב' פיוטי גאולה כי אם ביום א' דפסח שחל בשבת ובמים האחרונים של פסח אפ' כשחל בחול לפי שבימים אלו היה הנס של קרי"ס.

^ל דהיינו פיוטי "ברח דודי" לר' שלמה הבבלי השייכים ליום א' דפסח.

^{כז} כנלענ"ד, וראי' לדבר הא דלעולם אין דוחין הפיוט "יום ליבשה" בשבת ומילה ואפ' בשבתות שבין פסח לשבועות ועי' לקמן, ותמיהני טובא דבמנהגים ולבוש כלל לא מוזכר מציאות כזו וכנראה שסמכו בזה עמש"כ באחרון ש"פ שחל בשבת, וצ"ע.

יום ליבשה

❖ **אחרון של פסח :** ברית מילה באחרון של פסח אומרים הפיוט אפ' כשחל יו"ט בחול לפי שבימים אלו היה הנס של קרי"ם²⁷, מיהו כשחל אחרון של פסח בשבת דאז אומרים פיוטי יוצר לרבינו שמעון הגדול²⁸ של שבת הוה"מ [השייכים לקריאת שיר השירים בשבת שבתוך הפסח] כולל פיוט גאולה "ברח דודי", אז אומרים פיוט הגאולה "יום ליבשה" השייך לברית מילה קודם "שירה חדשה", ופיוט הגאולה "ברח דודי" השייך לשה"ש קודם ברכת "גאל ישראל" (מנהגים, לבוש שם, מנ"א שם).

❖ **מילה בשבתות שבין פסח לעצרת :** בשבתות שבין פסח לשבועות נהגו בקהילות פולין בעהמען ומעהררין²⁹ לומר פיוטי אהבה זולת וגאולה³⁰, ואם אירע בברית מילה בשבתות אלו אומרים פיוט הגאולה "יום ליבשה" השייך לברית מילה קודם "שירה חדשה", ופיוט הגאולה השייך לאותו שבת במקומה קודם ברכת "גאל ישראל", וכ"ה במנהגים (מנהג כל השנה) ובמהרי"ל (ימים שבין פסח לשבועות, אות ג) בשם מהרא"ק (סי' קכ"ט, אות ז) ובלבוש (מנהגים בסוף או"ח, סעי' ד').

❖ **מילה בראש השנה :** מילה בר"ה שחל בשבת אומרים הפיוט כבכל שבת ומילה, וכ"ה במנהגים (ר"ה) בשם מהרא"ק (סי' ט"ו, אות ג-ד) ובלבוש (סי' תקפ"ד, סעי' ג), אך עיי"ש במהרא"ק דמוספק אם י"ל הפיוט בברית מילה בר"ה אפ' כשחל ר"ה בחול³¹, אך במטה אפרים (שם, סעי' ט) כתב דאין מנהגנו לאומרו בר"ה.

²⁷ בענין אי צ"ל הפיוט באחרון ש"פ כמו בשביעי ש"פ (ואפ' כשאין מילה) עי' בלבוש (שם) וז"ל "אבל תמיהני מאד למה לא יאמרו ג"כ יום ליבשה שהוא גאולה של אתמול, כיון שהפייטנים לא יסדו גאולה אחרת ליום זה ודאי סמכו שיאמרו של אתמול, כמו שאומרים אי פתרוס שהוא זולת של אתמול מטעם זה, וכן מצינו הרבה פיוטים במועדים בשבועות וסוכות שאומרים פיוטים של אתמול ביום שני היכא דלא חדשו הפייטנים פיוט חדש ליום שני, ולמה לא נעשה כן גם בגאולת יום ליבשה וצ"ע. ונ"ל שטעות נפל במנהגים שדילגוה ביום ב', ואותו הטעות הטעה גם המדפיסים שלא הדפיסוהו במחזורים של יום ב' ועי' כן נשתקע מלאמרו, אבל אי איישר חילי הייתי מנהיג לאמרו".

²⁸ והיינו טעמא למה שנוהגין שכשחל אחרון ש"פ בשבת מהפכין סדר הקרובות של שביעי ואחרון ש"פ, וביום השביעי אומרים קרוב"ץ "אימת נוראותיך" לרבינו משה הזקן השייך ליום השמיני (כמנהג פולין בעהמען ומעהררין), וביום השמיני אומרים קרוב"ץ "אותתיך ראינו" לרבינו שמעון הגדול, וטעמא כיון דאומרים אז פיוטי יוצר של שחהו"מ שרבינו שמעון הגדול יסדם ולכבודו מהפכין סדר הקרובות אומרים גם קרוב"ץ "אותתיך ראינו" שגם הוא יסדם וכ"ה במנהגים ובלבוש (שם) ובמג"א (שם), ועי' בחמשה מאמרות לכ"ק מרן אדמו"ר הגה"ק בעל מנחת אלעזר ממנוקאטש זיע"א במאמר נוסח התפילה (אות כ"ז) דלמנהגנו כהיום דא"א כלל פיוטי יוצר (עיי"ש) טעמא במאמר נוסח התפילה אות כ"ח, וע"ע בשולח"ט להגה"ק מקאמרנא זיע"א סי' ס"ח סעי' ה') אין להחליף הסדר גם כשחל אחרון ש"פ בשבת [כי אם בימים הראשונים של חג הסוכות דאז מחליפין הסדר מטעמא דפיוטי יום א' קמייירי מענין לולב ופיוטי יום ב' קמייירי מענין סוכה, ועי' מש"כ בענין באריכות בקוני' מנהגי חג הסוכות (לאנדאן תשע"ב) הע' 92].

²⁹ ועי' בלבוש (סי' תצ"ג) השינויים בין מנהג אושטרייך המובא במנהגים למנהג פולין, ויצויין שלמנהג אשכנז המערבית אומרים רק פיוטי יוצרות וזולתות בשבתות אלו וא"א פיוטי גאולה כלל כי אם פיוטי גאולה "ברח דודי" בימים הראשונים של פסח ובשחהו"מ פסח (וכשחל שביעי או אחרון של פסח בשבת).

³⁰ בלבוש (סי' תצ"ג סעי' ד') כתב טעמא וז"ל "בכל השבתות שבין פסח לעצרת אומרים יוצרות המדברים מענין הגאולה, ומתאוננים בזמן הזה אחר זכרון גאולת מצרים על הגלות ועל הצרות שיש לנו עכשיו בין הגוים שיגאלנו מהרה, ומזכירין כל הגזירות שהיו באלו המדינות ובמדינות אשכנז, מפני שבעוונותינו כולם או רובם היו בזמן הזה, לכך מתפללין אנו להש"י שיזכיר זכותם וכימי מצרים יראנו נפלאות". ועי' בנמא"ח סי' ס"ח סק"ב בגודל ענין אמירת פיוטים אלו, ואכמ"ל.

³¹ ובניגוד לשאר יו"ט דא"א הפיוט רק כשחל בשבת ולא בחול, וכפי הנראה טעמא דבר"ה י"ל אפ' בחול בכדי להזכיר זכות ברייתו של אאע"ה ולהזכיר זכותן של ישראל המקיימים מצות ציצית ותפלין [הכר נא מי מקיים מצותיך כי אם ישראל] בר"ה, ומ"מ לפימ"ש"כ במג"א (שם) טעמא למה א"א יום ליבשה ביו"ט שחל בחול כיון דבשבת אין קפי"א כ"כ להפסיק בין גאולה לתפילה כיון דשבת אינו יום הדין משא"כ ביו"ט צ"ב דהרי אין לך יום דין גדול מר"ה, והרי דווקא בר"ה היה מהרא"ק מסופק אי יש לאומרו אפ' כשחל בחול.

יום ליבשה

❖ **מילה ביום הכיפורים** : מילה ביו"כ שחל בשבת בהג"ה במנהגים^{לח} (יו"כ) מסתפקא בזה אי יש לומר הפיוט^{לט}, אך בלבוש (סי' תרכ"א, סעי' ב') כתב שיש לאומרו^ל, דא עקא של' הלבוש אינו ברורה אי כוונתו דווקא ביו"כ שחל בשבת או אפ' ביו"כ שחל בחול^{מב}, ובמג"א (שם, סק"א) הביא דעת הלבוש שמילה ביו"כ שחל בשבת אומרים יום ליבשה^{מב}, אך בא"ר (שם, סק"ג) ובא"ז (שם, סק"ב) חולק על הלבוש ודעתו שאין לאומרו [אפ'] כשחל יו"כ בשבת^{מב}, וכ"ה דעת הפמ"ג (שם, א"א סק"א), ובמטה

^{לח} בדפוסים ישנים הגהה זו נדפס בהגמ"נ אות קכ"ד, ועי' במנהגים מהדורת מכו"י.

^{לט} אך עיי"ש דמילה ביו"כ (ואפ' בחול) אומרים פיוטי סליחות דמילה דהיינו שלמונית דמילה "אל תפר" לראבי"ה ופזמון "זכור ברית" דמילה להרוקח ["אות ברית"] בסליחות בשחרית, אך בא"ז (סי' תרכ"א סק"ב) כתב דא"א "אל תפר" (ועי' מש"כ במנהגי ימי הסליחות בקוני' מנהגי ביהכ"נ הישנה דק"ק פוזנא לימים הנוראים וחג הסוכות (לאנדאן תשע"ב) בענין פיוטי "זכור ברית" השונים ופיוטי סליחות ביום המילה, ואכמ"ל).

^מ וז"ל הלבוש "ואם הוא שבת אומר יקום פורקן ובברכת ההפטרה אומר מקדש השבת וישראל וכו'. ואם יש מילה ביום כיפור אומרים בשחרית גאולה יום ליבשה, וזכור ברית דמילה ואל תפר וכו', ומלין בין יוצר למוסף אחר קריאת התורה בעת שמזכירין נשמות, כדי שלא נצטרך לעכב זמן מה מן היום משום המילה שמא לא יהיה שהות לתפילות, ועוד דגילוי שכינה הבאה מחמת המילה ראוייה להיות אחר קריאת התורה (הג"ה ועיין לעיל סי' תקפ"ד ס"ד) ואחר המילה אומרים אשרי, ויש נוהגין למול אחר אשרי כמו בראש השנה שחל בשבת כמו שנתבאר בהל' ר"ה סי' תקצ"א (ס"א). ואם הוא במקום שצריכין לצאת מבית הכנסת שאין יכולין להביא התינוק לבית הכנסת, שאין להם עירוב, אין מלין עד אחר חזרת ספר תורה למקומו, משום בזיון ספר תורה שלא להניחה ולצאת לחוץ, וחוזין לבית הכנסת ואומרים קדיש" עכ"ל.

^{מא} דצ"ב מש"כ הלבוש "ואם יש מילה ביו"כ אומרים בשחרית גאולה יום ליבשה וזכור ברית דמילה ואל תפר" ולא ציין כלל כוונתו האם רק בשבת י"ל יום ליבשה או אפ' בחול (וכמו שנסתפק בזה מהרא"ק בר"ה), ויתכן דסמך א"ע מש"כ לפני "ואם הוא שבת אומר יקום פורקן ובברכת ההפטרה אומר מקדש השבת וישראל וכו'" דגם ביום ליבשה הכוונה דרק כשחל יו"כ בשבת, דא עקא שעדיין צ"ב שהרי מש"כ שאומרים "זכור ברית דמילה ואל תפר" בוודאי שאין בזה שום חילוק בין שבת דחול (ואדרבה דבחול ביותר יש סברא להרבות טובא בסליחות מבשבת), ואי"כ י"ל דה"ה לגבי יום ליבשה דג"כ אין בזה חילוק בין שבת לחול.

ועי' באלף למטה (שם, סק"א) דהאריך טובא בזה ודעתו שכוונת הלבוש אכן דמילה ביו"כ גם כשחל בחול אומרים יום ליבשה, וכתב טעמא ע"פ דברי הלבוש בסי' תקפ"ד בחילוק בין שבת ויו"ט לענין אמירת יום ליבשה משום שאומרים בו שירה ושבח על מעלות מילה שהיא דוחה אפילו שבת, ויו"ט אין צריך לזה דמה מעליותא היא שדוחה המילה את יו"ט שאין איסור מלאכתו אלא בלאו, ועשה דמילה איסור כרת היא ופשיטא שדוחה אותו, דלפי"ז יו"כ שג"כ הוא איסור כרת שפיר אומרים יום ליבשה אף כשחל בחול, ועיי"ש באריכות דבריו, ודעתו דהנהוגין לאומרו בשבת אין להם לשנות מנהגם וגם אלו הנהוגין לאומרו בחול אין לשנות מנהגם שכי"ה עפ"ד הלבוש טעמא משום מעלת מילה שדוחה יו"כ.

ועי' בשו"ת שואל ומשיב (מהדורא רביעאה, תשובה קנ"ה) מה שביאר בזה דטעמא דא"א יום ליבשה ביו"ט כיון דאין בקיאין בקביעת דירחא ומש"ה חיישינן ליו"ט דשמא הוה יום צרה, משא"כ ביו"כ דלא שייך לומר כן כיון שמנינו י' ימים מר"ה כך שאנו בקיאין בקביעותא ובוודאי אינו יום צרה עיי"ש, ומדבריו נראה שדעתו שגם כשחל יו"כ בחול י"ל יום ליבשה.

^{מב} וז"ל המג"א "מילה ביה"כ - אומרים זכור ברית ואל תפר וכו' ואם תלד בשבת אומרים גאולה יום ליבשה (לבוש), עכ"ל, ונראה להדיא דדעתו דכוונתו של הלבוש דרק כשחל יו"כ בשבת אומרים יום ליבשה משא"כ כשחל בחול וצ"ע היאך ראה כן בדברי הלבוש, אך עי' בהגהות רעק"א על המג"א (סק"ב) דכ"ז וז"ל "יום ליבשה - היינו דאומרים זכור ברית וגם יום ליבשה ואינו דומה לר"ה שחל בשבת כן איתא להדיא בלבוש סי' תקפ"ד", וכוונתו למש"כ הלבוש בסי' תקפ"ד סעי' ג' וז"ל "מילה בר"ה אומרים פזמון זכור ברית בתפלת מוסף קודם כי זוכר כל הנשכחות אתה וכו' אחר שאמר אני ה', ואם הוא שבת אומרים גאולה יום ליבשה כמו בשאר שבתות כשחל מילה בהם שאומרים יום ליבשה, ונראה לי שאין לומר הפזמון בשבת, שאין אומרים סליחות וי"ג מדות בשבת חוץ מיו"כ שהוא יום סליחותינו וכפרה. ודוקא כשחל מילה בר"ה שחל להיות בשבת אז נוהגים לומר יום ליבשה, אבל כשחל מילה בר"ה בחול אין אומרים יום ליבשה" עכ"ל, דהיינו דכוונת דברי המג"א בזה על הפזמון דזכור ברית דמילה, דהיינו דדוקא בר"ה שחל בשבת אמרינן דא"א פזמון זכור ברית [קודם] כי אתה זוכר כל הנשכחות" [כיון דאין לומר סליחות בשבת, אבל ביו"כ דשפיר נוהגין לומר סליחות גם כשחל בשבת אז י"ל פזמון דזכור ברית בסליחות דשחרית וגם יום ליבשה ואפ' ביו"כ שחל בשבת, וכפי הנראה כוונת רעק"א בזה דאין כוונת המג"א בזה לבאר דעתו של הלבוש דכוונתו דדוקא ביו"כ שחל שבת אומרים יום ליבשה ולא כשחל בחול, והמג"א לא מייירי כי אם לענין אמירת פזמון זכור ברית דמילה דבזה שונה ר"ה שחל בשבת דא"א הפזמון מיו"כ שחל בשבת דאומרים הפזמון, ודו"ק.

אך מדברי הפמ"ג (א"א סק"א) דהביא דברי הא"ר נראה דדעתו דאכן כוונת המג"א בדעתו של הלבוש דרק כשחל יו"כ בשבת אומרים יום ליבשה ולא כשחל בחול, ועי' בשו"ת מהרי"א אסאד [יהודה יעלה] יו"ד סי' ר"ס.

^{מג} וז"ל הא"ר "בהגמ"נ מסתפק בזה, וכן נוהגין שלא לאומרה, וטעמא נראה דהוי כמו הלל שאין אומרים. אך קצת קשה למה אומרים בר"ה בס"ס תקפ"ד, וכן להגמ"נ פשוט דאומרים בר"ה. לכן נראה דכל מעשה יו"כ דוחה שבת ואין מעלה במילה שבו. ולפי הטעם שכתב מג"א ס"ס תקפ"ד דבשבת אין לחוש כל כך לסמיכות גאולה לתפלה, נראה דטעמא משום דאינה יום צרה כדלעיל סי' קי"א, אבל יו"כ כיון דמתענין מיקרי קצת יום צרה כמ"ש סעיף ג", עכ"ל.

יום ליבשה

אפרים (שם, סעי' א') סתם בזה וז"ל "ואם חל יום הכפורים בשבת אומרים קודם גאל ישראל פיוט יום ליבשה, כמו בשאר שבתות שיש בהם מילה. ואם נמצא מקומות שנוהגין לומר יום ליבשה אף כשחל בחול^מ, אין למחות בידם".

❖ **מילה בשמיני עצרת** : בפנקס ביהכ"נ הישנה דק"ק פוזנא^מ מביא מנהג פוזנא דמילה בשמע"צ אפי' כשחל בחול אומרים הפיוט^מ משא"כ בשאר יו"ט שא"א הפיוט רק כשחל בשבת.

❖ **סעודת ברית מילה** : כן נתקבל המנהג בימינו לנגן הפיוט אצל סעודת ברית מילה, וללא הבדל בין שבת ויו"ט וימות החול^מ, והמדובר במנהג מאוחר^מ.

נוסח הפיוט:

נוסחאות שונות של הפיוט נמצאים בכת"י ובדפוסים שונים (על אף שכמה מהם אינם כי אם ט"ס), במסגרת זו נעבור על הבתים של הפיוט ונציע כאן שינויי נוסחאות השונות.

יום ליבשה. נהפכו מצוללים. שירה חדשה. שבו גאולים:

ומדבריו "דכל מעשה יו"כ דוחה שבת ואין מעלה במילה שבו" נראה להדיא דדעתו דכוונתו של הלבוש דרק כשחל יו"כ בשבת אומרים יום ליבשה, משא"כ כשחל יו"כ בחול דאז גם להלבוש א"א יום ליבשה, דהרי אם כוונת הלבוש דגם כשחל בחול אומרים יום ליבשה א"כ הו"ל להא"ר למימר "דכל מעשה יו"כ דוחה דין שבת שבתון דיו"כ ואין מעלה במילה שבו", ול"ל להזכיר כאן ענין "שבת", וע"כ דדעת הא"ר דכוונת הלבוש דרק כשחל יו"כ בשבת אומרים יום ליבשה, ודו"ק (ובאלף המגן הנ"ל לא דייק בדברי הלבוש, וצ"ב).

^מ כנראה טעמו של הלבוש דביו"כ אומרים הפיוט אפי' כשחל בחול מכיון דאברהם אבינו מל את עצמו ביו"כ ובזכותו הקב"ה מכפר עונותיהם של ישראל כמש"כ בפדר"א (פכ"ט) וז"ל "רבן גמליאל אומר, שלח וקרא לשם בן נח ומל את בשר ערלתו ובשר ערלת ישמעאל בנו, שנא' (בראשית ט', כ"ו) בעצם היום הזה נימול אברהם וישמעאל בנו. מה הוא בעצם היום הזה, בגבורות השמש בחצי היום. ולא עוד, אתיא עצם מעצם מיום הכפורים, מה להלן וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה כי יום כפורים הוא (ויקרא כ"ג, כ"ח), שביום כפורים נימול אברהם, וכל שנה ושנה הקב"ה רואה דם הברית של מילה של אברהם אבינו ומכפר על כל עונותינו, שנא' כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם וגו' (שם ט"ז, ל'). ולאותו מקום שנימול ונשאר דמו שם נבנה המזבח, ולכך נאמר ואת כל דמו ישפך אל יסוד המזבח (שם ד' ל"ד) ואומר לך בדמייך חיי ואומר לך בדמייך חיי (יחזקאל ט"ז, ו')."

^מ עי' ספר היובל ברכה למנחם (ס. לואיס תשט"ו) עמ' 276, ועי' קונט' מנהגי ביהכ"נ הישנה דק"ק פוזנא לימים הנוראים וחג הסוכות (לאנדאן תשע"ב) אות קכ"ז.

^מ ומ"מ א"א שאר פיוטי יוצר דמילה כי אם של שמע"צ, ולא מצאתי אח ורע למנהג זו בשאר קהילות וצ"ב טעמא מ"ש שמע"צ משאר יו"ט.

^מ ועל אף דמעולם לא נהגו לאומרו בימות החול, מ"מ כיון דכבר נהגו לזמרו בסעודת ברית מילה (במקום לאומרו בברכת גאל ישראל) כבר הנהיגו לזמרו גם בימות החול.

^מ לא מצאתי מקור קדום למנהג זו כי אם בספרי המנהגים השונים ובסידורים שנדפסו במאה וחמישים השנים האחרונות, וכנראה שמנהג זו נולד במשך השנים כשחדלו להפסיק באמירת פיוטים בברכת יוצר אור, ועי' בזוכר הברית (ס' כ"א סעי' נ"א) שכי' "במקומות שאין אומרים פיוטים קודם שמונה עשרה אין אומרים יום ליבשה ומזמרים אותו בעת הסעודה" [ועיי"ש בסי' א' בסדר הברית דמפרש היטיב את הפיוט "יום ליבשה" ומאחר שהספר עדיין מצוי אצלנו לא טרחתו א"ע להעלות כאן את הפירוש ביריעה זו].

ומש"כ בליקוטי מהרי"ח (הל' מילה) שמקורו בסידור היעב"ץ - הנה בסידור היעב"ץ ח"ג [ברכות שמים] בדפו"ר (אלטונא תק"ח) בענייני ברית מילה "בירת מגדול עוז - נחל ברית - הנחל הי"ג" לא יזכר ולא יפקד הפיוט "יום ליבשה", ואינו מביא שם כי אם הפיוט "אשירה לה' שוכן ארון הברית" לזמרו בסעודת ברי"מ, בוודאי שטעה בזה הגה"צ בעל הליקוטי מהרי"ח זצ"ל אחר "סידור בית יעקב" שהדפיס השו"ב יודקיס מבארדיטשוב בווארשא בשנת תרמ"א (שבטעות מכונה אצל ההמון בשם "סידור היעב"ץ"), ובסידור זו הרהיב המו"ל עוז בנפשו לשנות את נוסח התפילה כפי שהועמד ע"י הגריעב"ץ, וגם הוסיף הרבה הוספות ותערובת דברים שלא יצאו מתח"י של היעב"ץ [ועל צבאם ענינים שמקורן טמא מאותו רשע נתן העזתי הנביא שקר של ש"ץ ימ"ש, והגם לכבוש את המלכה עמי בבית להכניס לתוך סידורו של היעב"ץ גדול הלוחמים נגד צבי מודח לבאר שחת ענינים שמקורן מאותו כת טמא, ואכמ"ל בזה] וכבר הכה על קדקדו כ"ק מרן אדמו"ר הגה"ק בעל מנחת אלעזר ממונקאטש זיע"א במאמר נוסח התפילה (אות י') עיי"ש.

❖ "יום ליבשה" או "ים ליבשה" ?

בתקופת הראשונים כבר מצינו שהסתפקו באשר לנוסח הפיוט האם י"ל "יום" או "ים", ובכת"י השונים^{מט} ובדפוסים הישנים אכן נמצאו ב' הנוסחאות, וכמו"כ בערוגות הבושם^נ לר' אברהם ב"ר עזריאל בג' הפירושים^{נא} (עי' לקמן) כבר מביא ב' הנוסחאות ומפרש את שניהם ואינו מכריע באשר לנוסחא הנכונה, דא עקא שהמפרש בכת"י האמבורג 154 (עי' לקמן) צידד בהריפות להנוסח "יום ליבשה" וז"ל "ולותם סלומרים ים ליבשה משוגעים ולוילים כי אינם יודעים שפת עברית"^{נב}, ומ"מ גם הוא מביא את ב' הנוסחאות ומפרש את שניהם.

הראשון שהציע איזשהו "פשרה"^{נג} בענין ב' הנוסחאות השונות הוא מפרש הפיוטים הר"ר אשר בכהר"ר יוסף ז"ל הי"ד בסדר "יוצרות כמנהג פולין ופיהם ומערהרין והגלילות" שנדפס בקראקא בשנת שמ"ט^{נד}, בריש פירושו לפיוט "יום ליבשה" (עי' לקמן הפי' בשלימותו) כתב "יום ליבשה : ציוס ז' לפסח שצו היה קריעת ים סוף לומר יום נתחילתו וצפאר ימות השנה כסלומרים אותו לומר ים ליבשה".

אחריו החזיק בן ג"כ בעל הפמ"ג^{נה} בהל' פסח (פי' ת"צ סק"ו) שכתב "בשני ימים האחרונים יום ליבשה" ובסוגריים "כתב "בשבת י"ל ים"^{נד}, וכמו"כ בהל' ר"ה (פי' תקפ"ד, א"א סק"ז) שכתב בא"ד [בסוגריים] "במילה בשבת ים ליבשה וזו וחי יום ליבשה"^{נו}.

לגופא דענין הרי בכל המחזוריים והסידורים שלנו איתא הנוסח "יום ליבשה", וכן נתקבל המנהג.

^{מט} ואפי' בשני כת"י כמנהג אושטרייך מצינו נוסחאות שונות, שבכת"י "מחזור נירנברג" איתא "יום ליבשה" וכת"י מינכן 21 איתא הנוסח "ים ליבשה".

^נ ערוגות הבושם, הוצ' מק"נ ים-תרצ"ט, עמ' 66, אות ה' – פי' על הגאולה יום ליבשה.

^{נא} דהיינו הפי' הארוך הנדפס בספר ערוגות הבושם והפי' הקצר מכת"י "מחזור נירנברג", ועי' לקמן בחלק פירושי ראב"ע בעל ערוה"ב על הפיוט.

^{נב} כפי הנראה כוונתו שהנוסח "ים ליבשה" אינו תואם עם המשך דברי הפייטן "נהפכו מצולים" דהיינו שמצולות הים נהפכו ליבשה, והרי לא יתכן לומר ים ליבשה נהפכו הים, ועי' לקמן בחלק פי' ר' אברהם ב"ר עזריאל בעל ערוה"ב.

^{נב} מאוד יתכן ש"פשרה" זו היה נהוג עוד לפני תקופת ראב"י דא עקא שראב"י הוא המקור הראשון שמצאתי המביא את זה כמנהג קבוע.

^{נד} עי' מש"כ לקמן בחלק "פירושים מאוחרים מדפוסים ישנים ונדירים על הפיוט" לתולדותיו של ראב"י ולתיאור ביבליוגרפי של ספר זו.

^{נה} בעל הפרי מגדים [רבינו יוסף תאומים] נולד בכפר שטריץ שלידי העיר לעמבערג בשנת תפ"ז, דהיינו ל"ח שנים אחר שנדפס סדר היוצרות עם פירושו של ר' אשר ב"ר יוסף בקראקא בשנת שמ"ט, ובס' פרי מגדים על המג"א שנדפס לראשונה בפפד"מ בשנת תקמ"ז (צ"ח שנים אחר הדפסת פירושו של ראב"י) כבר מביא את המנהג כמנהג קבוע שהיה נהוג בימיו.

^{נו} יצויין שבכמה דפוסים (וכ"ה בשו"ע צילום דפוס לעמבערג הנפוץ) הגיהו כאן המדפיסים [שלא באו בסוד הדבר] הנוסח "יום" במקום "ים", ועי' "תיקון" זו דבריו של הפמ"ג בלתי מובנים לגמרי !! ובשו"ע מהדו' מכו"י החדש כבר בא על תיקונו.

ומ"מ יצויין שמדברי הלבוש א"א להביא רא"י שהרי בלבוש בדפוסים המצויים (דפוס בארדיטשוב ומהדו' זכרון אהרן החדש) בכל מקום איתא הנוסח "יום ליבשה", אך בלבוש דפוס וינציאה ש"פ הרי בהל' פסח בס"י ת"צ מצינו לפעמים הנוסח "יום ליבשה" ולפעמים הנוסח "ים ליבשה" כך דא"א רא"י מזה, וה"ה דא"א להביא רא"י מהנוסח הנדפס בא"ר ובא"ז, וכמו"כ דאין להביא רא"י מהנוסח הנמצא במג"א שהרי בדפו"ר איתא בכל השו"ע הנוסח "ים ליבשה" ומדפוס אמשטרדאם ת"פ ואילך תיקנו הנוסח וכתבו "יום ליבשה" בכל השו"ע (ובשו"ע מהדו' מכו"י החדשה כבר עמד בזה).

כמו"כ יצויין שאותו תופעה עדיין חוזרת על עצמו בימינו אנו, שהרי במשנ"ב (סי' ת"צ) בשער הציון (סקי"א) ציין לדברי הפמ"ג שבשבת אומרים "ים ליבשה", וכ"ה בדפוס משנ"ב הישנים, אך בדפוסים החדשים של המשנ"ב "תיקנו" המגיהים את דברי השער הציון והגיהו "יום ליבשה" במקום "ים ליבשה", ולא שמו לב לענין שעם "תיקון" זו הרי עצם הגהתו של המשנ"ב בשער הציון בלתי מובנת .

^{נו} ומ"מ יצויין שהפמ"ג לא כתב אלא בנוגע לשביעי ושמיני של פסח (די"ל "יום") ולברית מילה בשבת (די"ל "ים"), ולא ציין איך לנהוג בשבת שירה !!

יום ליבשה

יום בצר נכבדת. ואלי נחמדת. ולך עוז יסדת. מפי עוללים:

בית זה הינו הבית הראשון של הפיוט, והפייטן התם שמו יהוד"ה הלוי באקרוסטיכון של הפיוט החל מאות יו"ד של "יום בצר נכבדת". למרבה הפליאה בית זה משום מה הושמט לגמרי מרוב הדפוסים הישנים ונכמו"כ חסר בכל הדפוסים שלנו, וכבר בכמה כת"י אינז"ה, ואין איש שם על לב כי מפני שהאות הראשון של הכותרת של הפיוט "יום ליבשה" הוא ג"כ האות יו"ד, כך שלא נחסר בזה התימתו של ריה"ל באקרוסטיכון של הפיוט גם אחר שהושמט הבית הראשון.²¹

ומ"מ מדובר ללא ספק בבית הראשון המקורי של הפיוט כפי שיצא מתח"י של ריה"ל, מאחר שהבית שפיר נמצא מצד א' בכת"י "מחזור נירנברג"²² ובכת"י מינכן²¹ ומצד כמנהג אושטרייך (אשכנז המזרחית), ומצד שני בקטעי גניזה שונים שנמצאו בגניזה הקהירית בארץ מצרים ובמחזורי מנהג רומניא בכת"י ובדפוסים, ובמחזורי מנהג אלג'יר בכת"י ובדפוסים, וכ"ה ב"חזונים כמנהג המערביים שנתגוררו בכיוליא" הנדפס בקושטאנדינה בשנת שמ"ה²³, וגם אצל בני קהילות הספרדים מארצות המזרח הרחוק נשתמר אצלם בית זה, כך שבהחלט

²¹ וכמו"כ יצויין שבפירושי הראשונים ז"ל על הפיוט (עי' לקמן בחלק "פירושי הראשונים ז"ל על הפיוט") גם אין זכר לבית זה, ועל אף דבר"כ הראשונים לא פירשו תמיד כל תיבה ותיבה של הפיוטים מ"מ תמוה ביותר זה שלא פירשו שום תיבה מבית שלם, והרי גם כפי הקצר על הפיוט לבעל ערוה"ב שבצדדי הגליון בכת"י "מחזור נירנברג" גם אינו מפרש בית זה, ועל אף שבנוסח הפיוט שבגוף המחזור שפיר נמצא בית זה בשלימותו (ויתכן שהפירוש נכתב ע"י סופר אחר שג"כ העתיק מכת"י מוקדם שהיה לפניו, שהרי ר' אברהם ב"ר עזריאל בעל הערוה"ב היה מחסידי אשכנז ותלמידם של הרוקח ור' יהודה החסיד וכתביבת פירוש קדם לכתביבת "מחזור נירנברג" שנכתבה בשנת צ"א), כך דיתכן דכבר בתקופה קדומה מאוד כבר הושמט בית זה בכמה מחזורים בכת"י שהיו מצויים באותו תקופה, והענין צ"ב.

²² ומ"מ תמיהני איך לא שמו לב לזה שלא יתכן שריה"ל יחתום שמו באקרוסטיכון בבתיים שאינם שווים זל"ז בטורים שקולים ובחרוזה, דהרי הבית "יום ליבשה" נהפכו מצולים שירה חדשה שבחו גאולים" אינו דומה כלל לשאר הבתים, ואכן אינו נחשב בין הבתים של הפיוט כי אם כ"ככתורת" של הפיוט, וכמו"כ אציין שמש"כ במה מחזורים וסידורים לחזור על ה"רפריין" ("פזמון") "שירה חדשה שבחו גאולים" גם לאחר החרוז "יום ליבשה" כמו אחר כל שאר הבתים של הפיוט בוודאי שטעות הוא, שהרי החרוז "יום ליבשה" הינו הכותרת של הפיוט ואינו נחשב בין הבתים של הפיוט וגם אינו במשקל שווה וטורים שווים ובחרוזה עם שאר הבתים של הפיוט, וכמו"כ שאין שום טעם לחזור פעמיים זאח"ז על הרפריין "שירה חדשה שבחו גאולים" (שהוא בעצם מיסודה חלק של חרוז הכותרת עצמו !!), ואכן בכת"י השונים לא כתבו הסופרים לומר שוב הרפריין "שירה חדשה" אחר החרוז "יום ליבשה".

וכמו"כ תמוה בזה שהמדקדק הגדול הרו"ה ז"ל במחזורים דילי וכמו"כ המדקדק ר"י בער ז"ל בסדר עבודת ישראל (רעדלהיים תרס"א) כלל לא עלו על בית זה, וכנראה שלא היה להם תח"י הכת"י המדויקים כמנהג אושטרייך.

²³ מחזור כת"י משנת צ"א לכל סדר השנה כמנהג אשכנז המזרחית [אושטרייך] עם פירושים מהראשונים ז"ל בצדדי הגליון (המחזור היה מונח שנים רבות בבית הספרים העירוני שבעיר נירנברג שבאשכנז ומשם קיבל את השם "מחזור נירנברג").

²⁴ Munich, Bayerische Staatsbibliothek - Cod. hebr.21 – מחזור לכל השנה כמנהג אשכנז המזרחית – כתב יד אשכנזי מהמאה הי"ג למס' [בסביבות שנת האלף החמישי למסב"י] – יצויין שבמחזור זה הפיוט "יום ליבשה" נמצא בין פיוטי מערבית ופיוטי יוצר לחג השבועות עם הכותרת "גאולה לשירה", וכנראה שהמדובר בט"ס דשכח לכתוב הפיוט בשחריית דשביעי של פבח ונזכר אחר שכבר כתב פיוטי מערבית לחג השבועות.

²⁵ חוקרי המנהגים נחלקו באשר לזהות מוצאו ומקום הנהגתו של מנהג זה (עי' מחקרי תפילה ופיוט, י-ט תשנ"ו). ויצויין שלא שרד כי אם עותק אחד של מחזור זה המונח כיום בבית"ס של JTS בניו יארק.

יום ליבשה

מדובר בבית הראשון המקורי של הפיוט²⁶, ובוודאי אינו הוספה מאוחרת ע"י פייטן אחר.

❖ יום בְּצַר נְכַבְּדָתָּ. – כ"ה הנוסח בכת"י מחזור נירנברג ובמחזורי רומניא ובשאר מקומות, אך בכת"י מינכן 21 איתא הנוסח "הַכְּבֻדָּתָּ" במקום "נְכַבְּדָתָּ". מור זו מיוסד עשה"כ "ואכבדה בפרעה ובכל חילו" (שמות י"ד, ד"י"ז), ועשה"כ "וינהגהו בכבדת" (שם, כ"ה).

❖ וְלִי עוֹז יְסֻדָּתָּ – כ"ה הנוסח ברוב הכת"י ובדפוסים, ובכמה כת"י איתא הנוסח "וְלִי עוֹז יְסֻדָּתָּ".

❖ מְפִי עוֹלָלִים. – כ"ה הנוסח בכת"י מחזור נירנברג ובשא"מ, אך בכת"י מינכן 21 ובמחזורי רומניא איתא הנוסח מְפִי עוֹלָלִים וְיוֹנְקִים".

מורים אלו מיוסדים עשה"כ "מפי עוללים ויונקים יסדת עוז" (תהילים ה', ג'), וע"ד המבילתא "ר' יוסי הגלילי אומר הרי הוא אומר מפי עוללים ויונקים יסדת עוז (שם) מפי עוללים אלו עוברים שזמעי אמן שנא' או כנפל טמון לא אהיה וגו' (איוב ג' ט"ז), ויונקים אלו שיונקים משדי אמן. שנא' אספו עוללים ויונקי שדים (יואל ב' ט"ז). רבי אומר עוללים אלו עוללים שצחוץ שני להכרית עולל מחוץ (ירמיה ט', כ'), ואומר עוללים שאלו לחם (איכה ד', ד'), ויונקים אלו שעל שדי אמן שנא' אספו עוללים ויונקי שדים (יואל ב' ט"ז), אלו ואלו פתחו פיהם ואמרו שירה לפני המקום שני אשירה לה' וגו'" (מכילתא דר"ש, מס' שירה פר' א'; וכ"ה במכילתא דרשב"י פט"ו פסוק א').

הַטְּבַעַת בְּתַרְמִית. רְגְלֵי בַת עֲנַמִּית. וּפְעָמֵי שׁוֹלְמִית. יָפוּ בְּנַעֲלִים:

❖ רְגְלֵי בַת עֲנַמִּית – מדברי פי' ערוגת הבושם²⁷ לר' אברהם בר' עזריאל בפי' הארוך הנדפס²⁸ ובפי' הקצר בכת"י מחזור נירנברג, נראה דאית דגרסי' "רְגְלֵי מְצָרִים" או "רְגְלֵי מְצָרִים" (או "רְגְלֵי בַת עֲנַמִּית") ונ"מ אציון שלא מצאתי נוסח כזו בשום כת"י או דפוס קדום, וכמו"כ שנוסח זה אינו תואם ע"פ החריזה.

❖ רְגְלֵי בַת עֲנַמִּית – בסדר עבודת ישראל לר"י בער כמנהג פולין (רעדלהיים תרס"א) מביא מכת"י שתח"י הנוסח "רְגְלֵי עֲנַמִּית" ללא תיבת "בַת" (וכנראה שהמדובר בט"ם, שהרי אם גרסי' "רְגְלֵי עֲנַמִּית" חסר כאן תנועה).

❖ עֲנַמִּית – כ"ה נוסח בכל הכת"י ובדפוסים כמנהג אושטרייך אשכנז ורומניא וכו', אך בכת"י גינצבורג²⁹ 193 כמנהג אלג'יר³⁰ ובס' חכמת המסכן (סדר קרוב"ץ כמנהג אלג'יר – דפוס ליוורנו תקנ"ג³¹) איתא הנוסח "נְעַמִּית"³².

²⁶ דכיון דהבית נמצא אצל קהילות שונות בארצות הרחוקות זו מזו לאורך מאות בשנים לא יתכן לומר שהאחד העתיק מהשני, אלא וודאי שכולם קיבלו כן ממקור הראשון כפי שיצא מתח"י של ריה"ל.

²⁷ עיי' לקמן בחלק פירושי ר' אברהם בר' עזריאל בעל ערוה"ב על הפיוט.

²⁸ ערוגות הבושם ח"א עמ' 67, ועיי' בהערת המהדיר (הע' 20).

²⁹ Moscow – Russian State Library, Ms. Guenzburg 193 – מחזור לשלש רגלים כמנהג צפון אפריקה (אלג'יר) – כת"י ספרדית משנות המאה ה"ו-ט"ז למס' [ה'קס"א-ר"ס למב"י] - יצויין שהפיוט נמצא בכמה וכמה כת"י כמנהג אלג'יר ובכדי שלא להלאות את הקורא לא איזיל כרוכלא לפרט את כולן, כי אם כמה שינויים שמצאתי בבי' או ג' כת"י שונים שבדקתי.

וְכָל רוֹאֵי יִשְׁרוּן. בְּבֵית הַיְּהוּדִי יִשְׁוֹרְרוּן. אֵין כָּאֵל יִשְׁרוּן. וְאוֹיְבֵינוּ פְּלִילִים:

הפייטן השתמש בבית זה בג' לשונות דומות זל"ז "ישורון - ישורון - ישרון", דא עקא שלכ"א משמעות שונה התלויה בנוסחאות השונות.

❖ וְכָל רוֹאֵי יִשְׁוֹרְרוּן - כ"ה הנוסח ברוב הכת"י ובכל הדפוסים, וביאור תיבת "ישורון" מל' ראיה הבטה והסתכלות כמו "בנות צעדה עלי שור" (בראשית מ"ט, כ"ב), "אשורנו ולא קרוב" (במדבר כ"ד, י"ז), מיהו במחזורי רומניא איתא הנוסח "וְכָל רוֹאֵיהֶם יִפְדוּן", וב"חזונים כמנהג המערביים שנתגוררו בסיוזיליא" ובס' חכמת המסכן כמנהג אלג'יר" איתא הנוסח "וְכָל רוֹאֵי יִשְׁוֹרְרוּן" והוא מל' שירה^ט, ובכת"י בניהו צנז^כ כמנהג אלג'יר איתא הנוסח "וְכָל רוֹאֵם יִשְׁוֹרְרוּן" פי' דכל רואיהם יסתכלו ויביטו עליהם.

❖ בְּבֵית הַיְּהוּדִי - כ"ה הנוסח ברוב הכת"י ובדפוסים, ובכמה כת"י איתא הנוסח "עַת הַיְּהוּדִי (הַיְּהוּדִי)", ובכת"י גינצבורג 193 כמנהג אלג'יר וב"חזונים" איתא הנוסח "בְּעַת הַיְּהוּדִי".

❖ בְּבֵית הַיְּהוּדִי יִשְׁוֹרְרוּן - כ"ה הנוסח בכל הכת"י ובדפוסים והוא מל' שירה, ובכת"י מינכן 21 איתא הנוסח "בְּבֵית הַיְּהוּדִי יִשְׁוֹרְרוּן"^כ, ובכת"י גינצבורג 193 כמנהג אלג'יר איתא הנוסח "בְּעַת הַיְּהוּדִי יִשְׁוֹרְרוּן", ובכת"י בניהו צנז כמנהג אלג'יר איתא הנוסח "בְּעַת הַיְּהוּדִי יִשְׁוֹרְרוּן"^כ, ובמחזורי רומניא איתא הנוסח "בֵּית הַיְּהוּדִי יִשְׁוֹרְרוּן", וב"חכמת המסכן" איתא הנוסח "בְּעַת הַיְּהוּדִי יִשְׁוֹרְרוּן"^כ וכולם מל' שירה, וב"חזונים" איתא הנוסח "בְּעַת הַיְּהוּדִי יִשְׁוֹרְרוּן" פי' שכל רואי ישירו בעת שיראו את הודי.

❖ אֵין כָּאֵל יִשְׁרוּן - כ"ה הנוסח בכל הכת"י ובדפוסים, והוא מלש"כ "אין כאל ישרון רוכב שמים בעורך (דברים ל"ג, כ"ז), ובכת"י מינכן 21 איתא הנוסח "אֵין כָּאֵל יִשְׁוֹרְרוּן" דהיינו שאוה"ע ישירו ש"אֵין כָּאֵל"^כ [ולדידי' צריך לנקד האל"ף של "וְכָל יִשְׁוֹרְרוּן" דהיינו שאוה"ע ישירו ש"אֵין כָּאֵל"^כ]

^ט וכ"ה בכל הכת"י כמנהג אלג'יר שבדקתי.

^כ "ספר חכמת המסכן - ספר קרוב"ץ שנהגו לאומרם קהל קדוש ארגיל יע"א ... עם הפי' להר' החסיד כמהר"ר נהוראי אזוביב - נדפס בליוורנה בשנת תקל"ב ואח"כ נדפס שוב בשנת תקנ"ג, ועי' לקמן בפירושים מאוחרים על הפיוט.

^כ עי' לקמן בחלק פירושים מאוחרים בפירושו של ר' נהוראי אזוביב ז"ל שפי' ע"ז שכוונת הפייטן לדמות את המצריים לבת היענה שהיא בריה טמאה, ולענ"ד המדובר בט"ס.

^כ מיהו בכת"י גינצבורג 193 כמנהג אלג'יר איתא הנוסח "וכל רואי ישורון" כבכל הכת"י ודפוסים שלנו.

^כ לגופא דענין יצויין שאפ' אם גרסינן "ישורון" עדיין אפשר לפרש שהוא מל' שירה, וכמש"כ "ותצאנה הנשים מכל עיר ישראל לשור והמחולות לקראת שאול המלך", ועי' מחזור פרנקל.

^כ Jerusalem, Benayahu ZN 2 - מחזור כמנהג צפון אפריקה (אלג'יר) משבת זכור עד הושענא רבה - כת"י ספרדית משנות המאה ה"ז-י"ז למס' [ה'רס"א-ש"ס למסב"י].

^כ ע"פ כת"י מינכן 21 גרסינן פעמיים "ישורון" דהיינו "וכל רואי ישורון בבית הודי ישורון".

^כ בכת"י איתא הנוסח "וכל רואם ישורון בעת הודך ישירון" - פי' דכל רואיהם יסתכלו ויביטו עליהם בעת שישירו הודו של הקב"ה

^כ במחזור פרנקל איתא הנוסח "וכל רואי ישורון בעת הודך ישורון" דהיינו שאוה"ע ישירו בעת שיראו את הודך (פי' הודו של הקב"ה).

^כ יצויין שבמחזור פרנקל משום מה התעלם כאן לגמרי מהנוסח בכת"י זו, ולגופא דענין מסתברא מילתא שנוסח זו מוטעה שהרי לשה"כ הוא "אין כק-ל ישרון" וצ"ב.

יום ליבשה

רוֹאֵי יְשׁוּרוּן עִם צִירֵי בַמְּקוֹם פֶּתַח, כִּיּוֹן דְּכוּוֹנַת הַפִּיטָן בּוֹזֵה לְיִשְׂרָאֵל הַמְּכֻוֹנִים
"יִשְׁרוּן".]

דְּגָלֵי בְּנֵי תָרִים. עַל הַנְּשָׂאָרִים. וְתִלְקֹט נַפְזָרִים. כְּמִלְקֹט שְׂבָלִים:

- ❖ דְּגָלֵי בְּנֵי תָרִים. עַל הַנְּשָׂאָרִים – כ"ה הַנוֹסָח בְּכָל הַכֶּת"י וּבְדִפּוּסִים, וּב"חֲזוֹנִים" אֵיטָא הַנוֹסָח דְּגָלֵי עִם תָרִים. כְּעַל כְּנָפֵי נְשָׂרִים".
- ❖ וְתִלְקֹט – כ"ה הַנוֹסָח בְּכַמָּה כֶּת"י וּבְדִפּוּסִים, וּבְכַמָּה כֶּת"י אֵיטָא הַנוֹסָח "וְתִלְקוּט".
- ❖ נַפְזָרִים – כ"ה הַנוֹסָח בְּכָל הַכֶּת"י וּבְדִפּוּסִים, וּבְמַחְזוֹר רוֹמְנִיא וּב"חֲכֻמַּת הַמַּסְכָּן" אֵיטָא הַנוֹסָח "פְּזוּזָרִים".

הֲרָאָה אוֹתוֹתֶם. לְכָל רוֹאֵי אוֹתֶם. וְעַל כְּנָפֵי כְּסוּתֶם. עֲשׂוּ גְדִילִים:

- ❖ הֲרָאָה – כ"ה הַנוֹסָח וְהַנִּיקוּד בְּכַת"י מַחְזוֹר נִירְנַבְרַג וּבְכַת"י מֵינְכֵן 21, וּכְצ"ל ע"פ הַדְּקוּק, וְטַעוֹת הוּא הַנִּיקוּד בְּכָל הַמַּחְזוּרִים וְהַסִּידוּרִים שֶׁלָנוּ "הֲרָאָה", וְתַמִּיהֵנִי עַל הַמְדַקְדְּקִים הַרוּו"ה ז"ל וְר"י בְּעַר ז"ל שֶׁגִּבְּכ הַדְּפִיסוֹ הַנִּיקוּד "הֲרָאָה"^ט, מִיְהוּ בְּכַת"י גִּינְצְבֹרְג 193 וּבְכַת"י בְּנִיהוּ צִנְג כַּמְנַהֵג אֶלְגִּיר וּב"חֲכֻמַּת הַמַּסְכָּן" אֵיטָא הַנוֹסָח "הֲרָאוּ", וְנוֹסַח זֶה תּוֹאֵם בִּיּוֹתֵר.
- ❖ הֲרָאָה אוֹתוֹתֶם. לְכָל רוֹאֵי אוֹתֶם – כ"ה הַנוֹסָח בְּכָל הַכֶּת"י וּבְדִפּוּסִים, וּבְמַחְזוֹר רוֹמְנִיא אֵיטָא הַנוֹסָח "הֲרָאוּ אוֹתוֹתֶם. פְּרוּאָה אוֹתֶם", וְצ"ב.
- ❖ לְכָל רוֹאֵי אוֹתֶם – בְּכַת"י בְּנִיהוּ צִנְג כַּמְנַהֵג אֶלְגִּיר וּב"חֲזוֹנִים" וּב"חֲכֻמַּת הַמַּסְכָּן" אֵיטָא הַנוֹסָח "לְכָל רוֹאֵה אוֹתֶם", וְנוֹסַח זֶה תּוֹאֵם ע"פ הַדְּקוּק.
- ❖ וְעַל כְּנָפֵי כְּסוּתֶם – כ"ה הַנוֹסָח בְּכָל הַכֶּת"י וּבְדִפּוּסִים, וּבְמַחְזוֹר רוֹמְנִיא אֵיטָא הַנוֹסָח "עַל כְּנָפוֹת כְּסוּתֶם".
- ❖ עֲשׂוּ גְדִילִים – כ"ה הַנוֹסָח בְּרֹב הַכֶּת"י וּבְמַחְזוֹר רוֹמְנִיא וּב"חֲזוֹנִים" וּב"חֲכֻמַּת הַמַּסְכָּן", וְנוֹסַח זֶה תּוֹאֵם ע"פ הַדְּקוּק לְבַכְת"י מֵינְכֵן 21 מוֹגֵה בֵּין הַשִּׁטִּין הַנוֹסַח "עֲשׂוּ לָהֶם גְּדִילִים"^ט, וּבְכָל הַמַּחְזוּרִים וְסִידוּרִים שֶׁלָנוּ אֵיטָא הַנוֹסַח "יַעֲשׂוּ גְדִילִים"^ט.

וְשׁוּב שְׁנִית לְקִדְשָׁה. וְאַל תּוֹסֵף לְגִרְשָׁה. וְהַעֲלֵה אוֹר שְׁמֶשָׁה. וְנָסוּ הַצִּלְלִים:

- ❖ לְקִדְשָׁה - לְגִרְשָׁה - שְׁמֶשָׁה – כ"ה הַנוֹסָח בְּרֹב הַכֶּת"י וּבְדִפּוּסִים, וּבְכַמָּה כֶּת"י אֵיטָא בַל' זָכַר "לְקִדְשׁוֹ - לְגִרְשׁוֹ - שְׁמֶשׁוֹ".

^ט באופן כללי יצויין שכפי הנראה עיקר עבודתם של הרוו"ה ור"י בער הוא על הפיוטים הנהוגים במנהג אשכנז המערבית, משא"כ בפיוטי מנהג פולין הדפיסו ממה שהיה לפנייהם ולא דקדקו כ"כ בזה (וכן נראה להדיא ממחזור הרוו"ה לפסח דכלל אינו מפרש פיוט זה כדרכו בשאר הפיוטים).

^ט ועשה"כ ועשו להם ציצית (במדבר ט"ו, ל"ח).

^ט נוסח זה תואם ע"פ הפסוק "ככה יעשה איוב" (איוב א', ה'), והוא מל' הווה המתמיד (ואינו ל' עתיד).

יום ליבשה

יְדִידִים רוֹמְמוֹד . בְּשִׁירָה קְדָמוֹד . מִי כְמוֹכָה . ה' בְּאַלְיָם:

❖ מִי כְמוֹכָה – כ"ה הנוסח בכל הכת"י ובדפוסים, ובמחזור רומניא איתא הנוסח "ענו מִי כְמוֹכָה", ובכת"י גינצבורג 193 ובכת"י בניהו צנז כמנהג אלג'יר² וב"חזונים" וב"חכמת המסכן" איתא הנוסח "וְאַמְרוּ מִי כְמוֹכָה".

בְּגִלְל אַבוֹת תּוֹשִׁיעַ בְּנִים . וְתִבְיָא גְאֻלָּה לְבְנֵי בְנֵיהֶם:

חרוז זו אינו שייך כלל להפיוט "יום ליבשה", ובאשכנז ובאושטרייך^{2א} נהגו לומר החרוז בין הפיוט לברכת גאל ישראל כל אימת דאמרו פיוטי גאולה, בכדי לברך ברכת גאל ישראל מעין החתימה. בערוגת הבושם (כפי הארוך)^{2ב} מביא מפי רבו ר' אלעזר בעל הרוקה מזורמיישא ג"ע – "בגלל אבות תושיע בני י"ג תיבות"^{2ב} כנגד י"ג אותיות שמות אבות^{2ג}, וי"ג גאולות צפר' ערכין (ויקרא כ"ז) ופדה בערכך צמקוס גאולה"^{2ה}.

מקור חרוזי הפיוט:

דרכם של הפייטנים שיסדו חרוזי פיוטיהם על לישנא דקראי, במסגרת זו נעבור על ביטויי הלשונות שבחרוזי הפיוט ומקורם במקראות.

יום (ים) לִיבְשָׁה נְהַפְכוּ :	הפך ים ליבשה בנהר יעברו ברגל שם נשמחה בו (תהילים ס"ו, ו).
מְצוֹלִים :	ישוב ירחמנו יכבש עונתינו ותשליך במצלות ים כל חמאתם (מיכה ז', י"ט).
שִׁירָה :	אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה' ויאמרו לאמר אשירה לה' כי גאה גאה סוס ורכבו רמה בים (שמות ט"ו, א).
גְאֻלִּים :	הלוא את היא המחרבת ים מי תהום רבה השמה מעמקי ים דרך לעבר גאולים (ישעי' ג"א, י).
נְכַבְּדָתָּ :	ויסר את אפן מרכבתיו וינהגהו בכבודת ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל כי ה' נלחם להם במצרים (שמות י"ד, כ"ה).
וְלִי עֹז יְסֻדָּתְךָ מִפִּי עוֹלָלִים :	מפי עוללים וינקים יסדת עז למען צורריך להשבית אויב ומתנקם (תהילים ח', ג).
הַטְּבַעְתָּ :	מרכבת פרעה וחילו ירה בים ומבחר שלשיו טבעו בים סוף (שמות ט"ו, ד).
בְּתַרְמִית :	מדוע שובבה העם הזה ירושלם משבה נצחת החזיקו בתרמית מאנו לשוב (ירמ' ח', ה).

^{2א} יצויין שבכת"י כמנהג אלג'יר ניתוסף כאן בית אחד בסוף הפיוט "ידי עמי אסמוכה אשוריהם אסמוכה באמרם מי כמוך ה' באלים" (וב"חכמת המסכן" נוסף עוד כמה בתים), והמדובר בהוספה מאוחרת מפייטן אחר ואינו חלק מפיוטו של ריה"ל.

^{2ב} החרוז "בגלל אבות" נמצא רק במחזורי אשכנז ואושטרייך משא"כ במחזורי רומניא ואלג'יר וכדו'.

^{2ב} עיי' ערוה"ב ח"א עמ' 71.

^{2ב} "בגלל אבות תושיע בני ים ותביא גאולה לבני בניהם. ברוך אתה ה' גאל ישראל" = י"ג תיבות.

^{2ב} אברהם יצחק יעק"ב = י"ג אותיות.

^{2ב} דהיינו י"ב לשונות של גאולה, וא' של פדיון.

יום ליבשה

- עֲנַמִּית : ומצרים ילד את לודים ואת ענמים ואת להבים ואת נפתחים (בראשית י', י"ג).
- וּפְעָמֵי שׁוֹלְמִית יָפוּ בְנֵעָלִים : מה יפו פעמיד בנעלים בת נדיב חמוקי ירכיך כמו חלאים מעשה ידי אמן (שה"ש ו', ב').
- שׁוֹלְמִית : שובי שובי השולמית שובי שובי ונחזה בך מה תחזו בשולמית כמהלת המחנים (שה"ש ו', א').
- אֵין כָּאֵל יִשְׂרוּן : אין כקל ישרון רכב שמים בעורך ובגאותו שחקים (דברים ל"ג, כ"ו).
- וְאֹיְבֵינוּ פְּלִילִים : כי לא כצורנו צורם ואיבינו פלילים (דברים ל"ב, ל"א).
- כְּמִלְקַט שִׁבְלִים : והיה כאסף קציר קמה וזרעו שבלים יקצור והיה כמלקט שבלים בעמק רפאים (ישעי' י"ז, ה').
- הַבָּאִים עִמָּךְ בְּבְרִית חֻתְמָךְ : ואעבר עליך ואראך והנה עתך עת דדים ואפרש כנפי עליך ואכסה ערותך ואשבע לך ואבוא בברית אתך נאם ה'א ותהיי לי (יהוקאל ט"ו, ח').
- וּמִבְטָן : שמעו אלי בית יעקב וכל שארית בית ישראל העמסים מני בטן הנשאים מני רחם (ישעי' מ"ו, ג').
- הִמָּה גְמוּלִים : אך בזאת יאתו לנו האנשים לשבת אתנו להיות לעם אחד בהמול לנו כל זכר כאשר הם נמלים (בראשית ל"ד, כ"ב).
- הִרְאָה : וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך (דברים כ"ח, י').
- אוֹתוֹתָם : וקשרתם לאות על ירך והיו לטטפת בין עיניך (דברים ו', ח').
- וְעַל כְּנָפֵי כְסוּתָם עָשׂוּ גְדִילִים : גדלים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך אשר תכסה בה (דברים כ"ב, י"ב).
- דְּבַר אָמֶת : ואל תצל מפני דבר אמת עד מאד כי למשפטך יחלתי (תהילים קי"ט, מ"ג).
- הִכָּר נָא .. : הכר נא ..
- לְמִי הַחֻתְמַת וְלְמִי הַפְּתִילִים : הוא מוצאת והיא שלחה אל חמיה לאמר לאיש אשר אלה לו אנכי הרה ותאמר הכר נא למי החתמת והפתילים והמטה האלה (בראשית ל"ח, כ"ה).
- וְשׁוֹב שְׁנִית : והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו לקנות את שאר עמו אשר ישאר מאשור וממצרים ומפתרום ומכוש ומעילם ומשנער ומחמת ומאיי הים (ישעי' י"א, י"א).
- וְנָסוּ הַצִּלְלִים : עד שיפוח היום ונסו הצללים סב דמה לך דודי לצבי או לעפר האילים על הרי בתר (שה"ש ב', י"ז).
- בְּשִׁירָה קְדָמוֹךְ : קדמו שרים אחר נגנים בתוך עלמות תופפות (תהילים ס"ח, כ"ו).
- מִי כְמוֹכָה ה' בְּאֵלִים : מי כמכה באלם ה' מי כמכה נאדר בקדש נורא תהלת עשה פלא (שמות ט"ו, י"א).

פירושי ר' אברהם ב"ר עזריאל בעל ערוגת הבושם נ"ע על הפיוט:

הפי' הארוך של ר' אברהם ב"ר עזריאל בעל ערוה"ב נ"ע¹⁵ על הפיוט [מכת"י וואטיקאן 301] כבר נדפס בספר ערוגת הבושם (חלק א', הוצ' מק"נ, י-ם תרצ"ט, סי' ה', עמ' 66), ולא ראיתי לנכון להעלותו כאן (ובמיוחד לאור הענין שהמפרש האריך שם בשאר ענינים ובעניני דקדוק שאינם שייכים לפירוש הפיוט). במסגרת זו נביא ב' פירושים קצרים [המבוססים על הפירוש הארוך הנ"ל]¹⁶ המצויים בב' כת"י שונות שעדיין לא ראו אור הדפוס.

פי' על הפיוט מכת"י "מחזור נירנברג"¹⁷:

יום ליבשה : פי' יום שהפך הים ליבשה. וי"א ים ליבשה¹⁸ נהפכו מזוליס, פי' משנהפך ים ליבשה אז נהפכו כל מזוליס המים שני' ויבקעו המים¹⁹ כל מים שבעולם²⁰.
הטבעת חתומית : פי' הטבעת חתומת²¹, דגלי מזכרים²², או דגלי זכרי²³.

¹⁵ מפרש הפיוטים ר' אברהם ב"ר עזריאל מחסידי אשכנז היה תלמידם של רבינו יהודה החסיד מרענגנשבורג ור' אלעזר בעל הרוקח מוורמיישא נ"ע (ממנו ראב"ע מרבה להביא מדבריו לאורך פירושי על הפיוטים) ורבו של ר' יצחק מווינא בעל אור זרוע נ"ע. ראב"ע התגורר בארץ בעהמען [ביהם - פיהם] שבאשכנז המזרחית ומש"ה מפרש את הפיוטים הנהוגים במנהג אושטרייך (ובניגוד לרוב פירושי הראשונים ז"ל על הפיוטים בכת"י השונים המפרשים את הפיוטים הנהוגים במנהג אשכנז המערבית).

ראב"ע כתב את ספרו "ערוגת הבושם" הכולל פירושים על הפיוטים בשנות ד"א תק"צ (עי' ערוה"ב ח"א עמ' 281 בהע' 4), וכנראה שכתב את ספרו בב' מהדורות שונות בארוכה ובקצרה. ספר ערוגת הבושם (ג' חלקים) הכולל רוב פירושי של ראב"ע במהדורה הארוכה נדפס ע"י הוצ' מק"נ (י-ם תרצ"ט-תשכ"ג) מתוך ב' כת"י שונות, דא עקא שרוב הפירושים במהדורה הקצרה עדיין נשארו בכת"י וטרם ראו אור הדפוס. לתולדות ראב"ע ותקופתו בארוכה עי' במבוא לערוה"ב פרק ד' (ערוה"ב ח"ד, י-ם תשכ"ג, עמ' 112).

¹⁶ לסדר דרך חיבורו של ספר ערוה"ב ותיאור מפורט על הכת"י השונים הכוללים פירושים ארוכים וקצרים מבעל ערוה"ב עי' במבוא לערוה"ב פרק ה' (עמ' 129) ובמבוא צימליך למחזור נירנברג (נירנברג 1886) שהאריכו טובא בתיאור ענינים אלו, ולא אלאה את הקורא בתיאור ענינים שאינם שייכים כלל לפירוש של הפיוט.

¹⁷ הפי' על הפיוט לראב"ע בכת"י "מחזור נירנברג" (עמ' 30) נכתב בצדדי הגליון של המחזור מסביב להפיוט, כמש"כ הפירוש מבוסס על הפי' הארוך מכת"י וואטיקאן 301 הנדפס בערוה"ב (ח"א סי' ה', עמ' 67). בדר"כ ציינתי אצל הפירושים שאינם מופיעים כלל בפי' הארוך הנ"ל כי אם בפי' הקצרים בכת"י מחזור נירנברג או בכת"י האמבורג 154.

¹⁸ פי' דיש גורסין יום ליבשה" במקום הגי' "יום ליבשה", ועי' מש"כ לעיל בחלק שינויי הנוסחאות.

¹⁹ שמות י"ד, כ"א.

²⁰ כן דרשו חז"ל במכילתא "ויבקעו המים. כל מים שבעולם נבקעו, ומנין אתה אומר אף המים שבבורות ושבשיחין ושבמערות ושבכד ושבכוס ושבצלוחית ושבחבית נבקעו שנא' ויבקעו המים כאן [ויבקעו הים אין כתיב כאן אלא ויבקעו המים מלמד שכל המים שבעולם נבקעו], ומנין אתה אומר אף המים העליונים והתחתונים נבקעו שנ' ראוך מים אלהים ראוך מים יחילו אף ירגזו תהומות (תהלים ע"ז, י"ז), ראוך מים אלו שעברו ישראל שנחרבו בדבר הקב"ה שנ' הים ראה וינס, ראוך מים יחילו אלו העליונים, אף ירגזו תהומות אלו התחתונים, וכן הוא אומר זורמו מים עבות קול נתנו שחקים אלו העליונים, אף חצצריך יתהלכו (שם, י"ח) אלו התחתונים [וכתיב תהום אל תהום קורא לקול צינוריך (שם מ"ב, ח')] ואומר נתן תהום קולו וגו' (חבקוק ג', י'), וכשחזרו למקומם כל מים שהיה בעולם חזרו שנ' וישבו המים (שמות י"ד, כ"ח) מלמד שכל מים שבעולם חזרו להם למקומם" (מכילתא דרי"ש מס' דויהי פר' ד').

וכ"ה במכילתא דרשב"י "ויבקעו המים כל מים שבעולם נחלקו מנין אתה אומר מים שבבאר ושבשיח ושבמערה ושבבור ושבחבית ושבכוס ושבצלוחית ת"ל ויבקעו הים אין כת' כן אלא ויבקעו המים כל מים שבעולם נחלקו וכן הוא אומר זורמו מים עבות וגו' (תהלים ע"ז, י"ח) נא' כאן תהום ונא' להלן תהום אל תהום קורא לקול צנוריך (שם, מ"ב ח') ר' נתן אומר מנין שהמים העליונים והתחתונים נחלקו שנ' ראוך מים אלקים (שם ע"ז, י"ז) אלו מים העליונים. ראוך מים יחילו (שם) אילו מים התחתונים. ואומר ראוך יחילו הרים וגו' (חבקוק ג', י') וכשחזרו כל מים שבעולם חזרו שנא' וישבו הים אין כתיב כאן אלא וישבו המים (שם י"ד כו) כל מים שבעולם חזרו" (מכילתא דרשב"י פי"ד כ"א).

²¹ עי' בתרגום אונקלוס עה"פ "נערמו מים" (שמות ט"ו, ח') שתירגם "חכימו מיא", ועיי"ש בפירש"י וברבינו בחיי, ועי' במכילתא "וברוח אפך נערמו מים. במדה שמדדו בה מדדת להם, הם אמרו הבה נתחכמה לו אף אתה נתת ערמה למים והיו המים נלחמים בהם בכל מיני פורעניות לכך נאמר וברוח אפך נערמו מים" (מכילתא דרי"ש מס' דשירה פי"ו, וכ"ה במכילתא דרשב"י פי"ו, ז').

²² צ"ב כוונתו, וכפי הנראה שהיה תח"י גי' הגורס "דגלי מצרים" [או "דגלי בת ענמית"] במקום הגי' שלנו "רגלי בת ענמית" (ועי' בהערת המהדיר בערוה"ב עמ' 67 הע' 20), ומ"מ אציין שלא מצאתי גי' כזו בשום כת"י או דפוס קדום, וכמו"כ שנוסח זו אינו תואם ע"פ החריזה.

שולמית: כה אומה שמשימין לה שלום בכל יום^{טז}, שנא' וישם לך שלום^{טז}.
 וכל רואי יסורון: כלומר, כל שיראו אותי כצבדי ויגירו צבית תפילתי. יגירו אין כק-ל יסורון^{טז}.
 יעקב מלכ^{טז} ונולד של^{טז} וד' ין וף ון^{קח} ית' זה הנולד בגימט' יסורון^{טז}. ועוד יסורון בגימט' יש"ר
 ונא"ה^{קכ}. וזה שישם הפייט מוצטחים בתום וזיושר^{קכ}, מוצטחים ביעקב שהוא יסורון שפי' ישר ונאה.
 ויעקב חסר וי^{קכ} נולד שלו יסורון^{קכ} בגימט' שי"ר הי"ס^{קכ} לפי שאמרו ג' שירות^{קכ} אזו יסיר' אלת
 השירה' אשירה לה" לכך ג' יסורון בתורה ויהי ביסורון מלך^{קכ} וישמן יסורון^{קכ} אין כק-ל
 יסורון^{קכ}. א"ר זרכיה זקס ר' יהודה ז"ר סימון^{קכ} אין כק-ל מי כק-ל יסורון (הצא) [סצא]^{קכ}
 ישראל מה הק' כת' זו נקצט שמו לצדו^{קכ}, אף יעקב ויותר יעקב לצדו^{קכ}. לשון תנחומא^{קכ} אין כק-ל
 יסורון והק' אומר יש כק-ל יסורון, מה יסורון יסרים ונאים הם כק-ל. ואל תתמה הק' מחיה
 מתים, ויסורון מחיה מתים יחזקאל אליהו ואלישע. הק' פוקד עקרות, ויסורון פוקד עקרות אלישע.
 והק' מוריד גשמים, ויסורון מוריד גשמים שמואל שנא' הלל קאיר חיטים היום וכו'^{קכ}. הק' ממתיק

^{טז} דהיינו "רגלי מצרים".

^{צא} יצוין שקטע זה אינו נמצא בפי' הארוך הנדפס בערוה"ב, כי אם בפי' הקצר בכת"י מחזור נירנברג, ובכת"י האמבורג 154.

^{טז} דרשת חז"ל עה"פ "שובי שובי השולמית" (שה"ש ז' א') במדרש רבה (תולדות, פר' ס"ו; שה"ש פר' ז').

^{טז} במדבר ו', כ"ו.

^{טז} דברים ל"ג, כ"ו.

^{טז} פי' כשכותבין יעקוב מלא עם וא"ו וכמו בפסוק "וזכרתי את בריתי יעקוב" (ויקרא כ"ו, מ"ב).

^ק פי' האותיות הנולדות מהשם יעק"ב כשכותבין אותן במילואם דהיינו יו"ד עי"ן קו"ף ו"ו ביי"ת, וכשחושבין האותיות "הנולדות" [דהיינו האותיות הנעלמות ללא האותיות יעק"ב שהם ו"ד יין ו"ף ו"יי"ת] בגימט' תקע"ב (572) כמנין ישורון.

^{קא} בפי' שבכת"י מחזור נירנברג חסר כאן האות ו', אך בפי' ערוה"ב הנדפס (עמ' 69) איתא האות ו' מחשבון האותיות הנולדות מיעקוב מלא, וכ"ה בפי' בכת"י האמבורג 154, ולגופא דענין צ"ב למה הוצרך לומר יעקוב"ב מלא וישורון מלא, והרי שפיר היה יכול לומר אותו גימט' כשכותבין יעק"ב חסר וישורון חסר כמש"כ בתורה (דהרי בתורה כתוב רק ישורון חסר ו' הב', וגם יעק"ב ברוב המקראות חסר ו') בלי ווא"ו דהיינו יעק"ב בגימט' תקס"ו (566) וישורון בגימט' תקס"ו (566), ול"ל להמפרש לשנות את אופן הכתיבה ולהוסיף וואו"ו לחשבון הגימט'.

^{קב} דהיינו ישורון מלא שעולה תקע"ב (572), ולא כמש"כ בתורה ישורון חסר ו' הב'.

^{קב} דשניהם עולין תקע"ב (572).

^{קד} כוונתו לקדושה הקלירית למוסף דר"ה "והחיות אשר הנה" בפיוט "ועמך תלואים בתשובה להתייחד" שישד "סמוכים בצדקת אב היה אחד. נשענים בסבך יחיד ומיוחד. מבטחים בתום ובישר אב אחד".

^{קה} פי' כשכותבין יעק"ב ללא ווא"ו, וכמ"ש ברוב המקראות.

^{קי} דהיינו יעק"ב חסר ווא"ו ונולד שלו ישורון ג"כ חסר ווא"ו דשניהם עולין תקס"ו (566)

^{קי} דהיינו עם הכולל כיון דחסר אות א' דהרי שי"ר הי"ם בגימט' תקס"ה (562).

^{קי} פי' שאמרו ג' פעמים לישנא דשירה בשירת הים.

^{קט} דברים ל"ג, ה'.

^{קי} דברים ל"ב, ט"ו.

^{קי} דברים ל"ג, כ"ו.

^{קיב} קטע זה מיוסד ע"ד המדרש (בראשית רבה פ' ושלח, פר' ע"ז, אות א' עה"כ "ויותר יעקב לבדו"; ויקרא רבה פ' אמור פכ"ז אות ד'; דברים רבה פ' האזינו פר' י' אות ג' עה"כ), ופסיקתא דר"כ (פסיקתא ט' שור או כשב) אות ד', וע"ד המדרש תנחומא בפ' בשלח (מהדו' ווארשא סי' כ"ד ומהדו' באבער סי' י"ח) ובפ' אמור (מהדו' ווארשא אות י"ב, מהדו' באבער אות ט'), והמפרש ליקט קטעים אחדים מכל מדרש ושילבן ביחד [ומחמת אריכות דברי המדרשים השונים נמנעתי מלצטט כאן את דברי המדרשים במילואם], ועי' בהע' המהדיר בערוה"ב הנדפס (עמ' 69 הע' 3).

^{קיב} בכת"י מחזור נירנברג איתא "הבא" והוא ט"ס וצ"ל "סבא", וכ"ה הגי' בבראשית רבה ובערוה"ב הנדפס (עמ' 69).

^{קיב} ישע"י ב', י"א.

^{קטו} בראשית ל"ב, כ"ה.

^{קטו} מדרש תנחומא מהדו' ווארשא פ' אמור אות י"ב, מהדו' באבער אמור אות ט'.

^{קיז} שמואל א' י"ב, י"ז.

יום ליבשה

מי מרה ו"א בעיקרי תאינה וי"א בעיקרי (עריצה) [עריצה]^{קיי} (שהיא) [שהם] מרים נס בתוך נס^{קיי}. וכן אלישע שנא' ויאמרו אנשי העיר אל אלישע (הם) [הנה נא] מושב העיר [טוב] והמים רעים^{קכ}, אמ' להם ומה טיבן, אמ' ליה מלוחין הן, אמ' להן תנו לי כלוחית מהן ושימו זה מלח^{קכז}, וכן עשו שנא' וירפו המים [עד היום הזה] כדבר אלישע, קכז וזה היה נס בתוך נס. ד"א^{קכג} ויותר יעקב לבדו^{קכד} אמ' הק' יחדתי שמי על אברהם ויחחק ועוד יש לייחד עליך ושוב איני מייחד על שום צרייה בעולם. וזהו יותר יעקב לבדו. וכן לעתיד שנא' ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר^{קכה}. ואויבנו פלילים. פי' וצאויבנו יעשה פלילים דינים קשים^{קכז}. כמלקט שיבולים. פסוק היא^{קכז} והיה [כמלקט שבלים] בעמק, שמלקט שיבולים המפוזרות הנה והנה, כך יקבץ את ישראל המפוזרות באומות. ומצטון לשמך : פי' ישראל העמוסים מני צטון^{קכח} נימולים לשמך. למי החותמת : אילו תפילין שהם כחותם^{קכט}. ולמי הפתילים . אילו הצלילות, על שם פתיל תכלת^{קל}, כלומר הכר נא מי מקיים מצותך כי את ישראל. צפירה קדמוך : פי' קדמו לפניך. סליק.

פי' על הפיוט מכת"י האמבורג 62 \ ש"ש 154 קלא :

יום ליבשה : ואותם שאומרים ים ליבשה^{קלב} משוגעים ואוילים^{קלג} כי אינם יודעים שפת עברית^{קלד}. פסוק הוא "הפך ים ליבשה". וים אומרים ים ליבשה^{קלה} נהפכו מזולים אז נהפכו כל מזולי מים שנ' ויצקעו המים^{קלו}.

---

^{קכח} פלוגתא הוא במדרש תנחומא "ד"א ויורהו ה' עץ, ומה היה, ר' יהושע אומר, עץ זית היה, ר' נחמיה אומר עץ של ערבה, וי"א עיקרי תאנה, וי"א עיקרי רימון, שאין מרים כהם, וחכמים אומרים הרדופני עץ הוא, ואין מר כמוהו (מדרש תנחומא פ' בשלח, מהדור' ווארשא סי' כ"ד ומהדור' באבער סי' י"ח).

^{קכט} יצוין שקטע זו מענין "נס בתוך נס" שאצל אלישע לא נמצא כלל בפ"י הארוך שבערוה"ב הנדפס (עמ' 69).
^{קכ} מלכים ב' ב', י"ט.

^{קכא} שם כ'.

^{קכב} שם כ"ב.

^{קכג} דברי המדרש האלו נדפסו ב"מדרש ילמדנו רבינו" לרבינו שמעון הדרשן בעל הליקוטים ע"י א. יעללינעק (בית המדרש ח"ו (לייפציג תרל"ח) עמ' 81 - קונטרס אחרון ממדרש ילמדנו, אות כ"ג), והועתקו גם באוצר המדרשים של אייזנשטיין (ח"א עמ' 224).

^{קכד} קטע זו אינו נמצא בפ"י הארוך הנדפס בערוה"ב כי אם בפ"י בכת"י מחזור נירנברג.

^{קכה} דברים ל"ב, י"ב.

^{קכו} ע"י דברים ל"ב, ל"א, ובמפרשי המקרא שם.

^{קכז} ישע"י י"ז, ה'.

^{קכח} ישע"י מ"ו, ג'.

^{קכט} עשה"כ (שה"ש ח', ו') "שימני כחותם על לבך כחותם על זרועך", ובמדרש "כחותם על זרועך אלו התפילין, המד"א (דברים ו', ח') וקשרתם לאות על ירך" (שה"ש רבה פר' ח'), "שימני כחותם על לבך. בשעה שנאמר ויקרא אליו מלאך ה' מן השמים ויאמר אברהם אברהם (בראשית כ"ב, י"א). כחותם על זרועך. כדרך התפילין הללו שנותנים על זרועותיהם של בני אדם ואין בהם מום. כך אין ביצחק מום" (שה"ש זוטא פר' ח', ו').

^{קל} במדבר ט"ו, ל"ח.

^{קלא} - Hamburg, Staats und Universitaetsbibliothek Cod. Heb. 62, Cat. Scheinschneider 154
כת"י אשכנזית בלתי מזוהה ובלתי מתוארך, אך מצורת הכתב ניכר שהוא משלהי תקופת הראשונים באשכנז. הכת"י כולל פירושים על הפיוטים למועדים המשוייכים לחוג חסידי אשכנז ובנידן דידן פי' על הפיוט "יום ליבשה" לר' אברהם בן עזריאל בעל ערוגת הבושם [כך נראה בהחלט ע"י השוואת הפי' בכת"י זו להפי' בכת"י וואטיקאן 301 (הנדפס בערוה"ב ח"א עמ' 67) המזוהה עם ראב"ע], וע"י במבוא צימליך למחזור נירנברג (נירנברג 1886) שמציין כת"י זו כ'א' מן המקורות לפירושים המובאים בכת"י מחזור נירנברג.

^{קלב} דהיינו שגורסין "ים ליבשה" במקום "יום ליבשה".

יום ליבשה

ראוך מים אלוקים-ים ראוך קלז. סימן מ'א'מ'ר'קלז. אלו מים העליונים תלויים התלויים במאמר נבקעו קלז. ויראו אפיקי ים יגלו קמ רחשי תיבות ו'א'י'י שכל אי מים נבקעו ונראו קמז. ויראו אפיקי מים ויגלו מוסדות תבל קמז. ויגלו שכל מים של ששת ימי בראשית נבקעו קמז.

הטבעת בתרמית : פי' הטבעת בחמתך קמז.
דגלי מצרים : או רגלי צ"ר קמז.

שולמית : אומה שמשמין לה שלום בכל יום קמז שני וישם לך שלום קמז.
וכל רואי יסורון : כל רואי שיראו אותי בכבודי יסירו צבית תפילתי ויאמרו אין כק-ל יסורון קמז.
ואויבנו אשר עתה פלילים יאמרו.
אין כק-ל יסורון קמז : פי' אחר וצאויבנו עשה הק' דינים קשים קמז.

קלז כפי הנראה כוונתו שהנוסח "ים ליבשה" אינו תואם עם המשך דברי הפייטן "נהפכו מצולים" דהיינו שמצולות הים נהפכו ליבשה, והרי לא יתכן לומר ים ליבשה נהפכו הים, ועי' מש"כ לעיל בחלק שינויי הנוסחאות של הפיוט. קלז קטע זו אינו נמצא בערוה"ב הנדפס (מכת"י וואטיקאן 301) ובכת"י מחזור נירנברג כי אם בכת"י האמבורג. דא עקא שתמוה קצת הלשון "משוגעים" דהרי לא מצינו בכתבי הראשונים ז"ל שהשתמשו בביטוי לשון זו, ויתכן שהקטע ניתוסף בתקופה מאוחרת (ובזה יתורץ ג"כ התמיהה דאחר שהכה על קודקדן של אלו הגורסין "ים ליבשה" מביא "יש אומרים ים ליבשה" ומפרש גי' זו).

קלז פי' דיש גורסין "ים ליבשה" במקום הגי' "יום ליבשה", ועי' מש"כ לעיל בחלק שינויי הנוסחאות. וצ"ב למה המפרש בכלל טרח להביא הגי' "ים ליבשה" אחר שכבר כתב דגי' זו הוא טעות בעלמא ואותם שאומרים כן "משוגעים ואוילים שאינם יודעים שפת עברית".

קלז שמות י"ד, כ"א.

קלז תהילים ע"ז, י"ז.

קלז דהיינו ר"ת של ר'אוך מים א'לוקים ר'אוך סימן מאמר"ר.

קלז ע"פ דברי המכילתא "ומנין אתה אומר אף המים העליונים והתחתונים נבקעו שנא' ראוך מים אלהים ראוך מים יחילו אף ירגזו תהומות (תהילים ע"ז, י"ז), ראוך מים אלו שעברו ישראל שנחרבו בדבר הקב"ה שנא' הים ראה וינס, ראוך מים יחילו אלו העליונים, אף ירגזו תהומות אלו התחתונים, וכן הוא אומר זורמו מים עבות קול נתנו שחקים אלו העליונים, אף חצציר יתהלכו (שם) אלו התחתונים [וכתיב תהום אל תהום קורא לקול צינורין (שם, מ"ב, ח')] ואומר נתן תהום קולו וגו' (חבקוק ג' י') (מכילתא דרי"ש פ' בשלח מס' דויהי פר' ד'). וכ"ה במכילתא דרשב"י ר' נתן אומר מנין שהמים העליונים והתחתונים נחלקו שנא' ראוך מים אלקים (שם) אלו מים העליונים, ראוך מים יחילו (שם) אילו מים התחתונים, ואומ' ראוך יחילו הרים וגו'" (מכילתא דרשב"י פ' בשלח בפ"ד, כ"א).

קמז ויראו אפיקי ים יגלו מסדות תבל בגערת ה' מנשמת רוח אפו (שמואל ב' כ"ב, ט"ז).

קמז ע"פ דברי המכילתא "ויבקעו המים. כל מים שבעולם נבקעו, ומנין אתה אומר אף המים שבבורות ושבשיחין ושבמערות ושבכד ושבכוס ושבצלוחית ושבחבית נבקעו שנא' ויבקעו המים כאן [ויבקעו המים כאן ויבקעו המים מלמד שכל המים שבעולם נבקעו] (מכילתא דרי"ש פ' בשלח מס' דויהי פר' ד').

וכ"ה במכילתא דרשב"י "ויבקעו המים כל מים שבעולם נחלקו מנין אתה אומר מים שבבאר ושבשיח ושבמערה ושבבור ושבחבית ושבכוס ושבצלוחית ת"ל ויבקעו המים אין כת' כן אלא ויבקעו המים כל מים שבעולם נחלקו, וכן הוא אומר זורמו מים עבות וגומ' (תהילים ע"ז, י"ח) נאמר כאן תהום ונא' להלן תהום אל תהום קורא לקול צנורין (שם מ"ב ח') (מכילתא דרשב"י פ' בשלח פי"ד, כ"א).

קמז ויראו אפיקי מים ויגלו מוסדות תבל מגערתך ה' מנשמת רוח אפך" (תהילים ע"ז, ט"ז), והנפק"מ בזה בין הפסוק הנ"ל בשמואל והפסוק בתהילים דבשמואל כתיב "יגלו" ובתהילים כתיב "ויגלו".

קמז ע"פ דברי המכילתא הנ"ל.

קמז עי' בתרגום אונקלוס עה"פ "נערמו מים" (שמות ט"ו, ח') שתירגם "חכימו מיא", ועי"ש בפירש"י וברבינו בחיי, וע"ע במכילתא "וברוח אפך נערמו מים. במדה שמדדו בה מדדת להם, הם אמרו הבה נתחכמה לו אף אתה נתת ערמה למים והיו המים נלחמים בהם בכל מיני פורעניות לכך נאמר וברוח אפך נערמו מים" (מכילתא דרי"ש מס' דשירה פ"ו, וכ"ה במכילתא דרשב"י פ"ט"ו, ז').

קמז כפי הנראה שהיה תח"י גי' הגורס "דגלי מצרים" [או "דגלי בת ענמית"] במקום הגי' שלנו "רגלי בת ענמית" (ועי' בהערות המהדיר בערוה"ב עמ' 67 הע' 20), ומ"מ אציין שלא מצאתי גי' כזו בשום כת"י או דפוס קדום, וכמו"כ שנוסח זו אינו תואם ע"פ החריזה.

קמז דרשת חז"ל עה"פ "שובי שובי השולמית" (שה"ש ז' א') במדרש רבה (תולדות, פר' ס"ו; שה"ש פר' ז').

קמז במדבר ו', כ"ו.

קמז דברים ל"ג, כ"ו.

קמז יצויין שאע"פ שבמקרא כתוב "ישורון" חסר (דהיינו ללא הוא"ו השני) מ"מ דרכם של הסופרים לכתוב תמיד מלא וכפי שהורה ריה"ח בספר חסידים (סי' תתפ"ב) "ויכתוב אותיות מלאים, כי כותבים מלאים למי שאינו בקי, כגון כשרוצה לכתוב וטהר לבנו לעבדך באמת, יכתוב וטהר ליבנו לעבדך באמת, ליבנו מלא, לעובדך מלא, ושבת קודשך, אוהבי שמך, וכיו"ב".

יום ליבשה

ישורון : יעקב מלא^{קנא} נולד מלא^{קנב} בגימ' י'ש'ר'ר'ו'ן^{קנג}. י'ש'ר'ר'ו'ן בגימ' י'ש'ר'א'ל' נ'א'ה'קנד.
כמלקט שיבולים : פסוק הוא והיה כמלקט שבלים צעמק רפאים^{קנה}. פי' שמלקט בשיבולים
המפוזרים הנה אחד והנה אחד. כך יקבץ הק' את ישראל המפוזרים בין האומות.
מבטן לשמך : ישראל העמוסים מני בטן^{קנו} נימולים לשמך.
למי החותמת : אלו תפילין שהם כחותם^{קני}.
ולמי הפתילים : אילו האיציות^{קנז}. כלומר הכר נא מי מקיים מצוותך כי אם ישראל.
בשירה קדמוך : פי' קדמו לפניך ה'.

---

^{קי} עני' דברים ל"ב, ל"א, ובמפרשי המקרא שם.

^{קנא} פי' כשכותבין יעקוב"ב מלא עם וא"ו וכמו בפסוק "וזכרתי את בריתי יעקוב" (ויקרא כ"ו, מ"ב).

^{קנב} פי' האותיות הנולדות מהשם יעקוב"ב כשכותבין אותן במילואם דהיינו יו"ד עי"ן קו"ף ו"ו ב"ת, וכשחושבין האותיות "הנולדות" (דהיינו האותיות הנעלמות ללא האותיות יעקוב"ב שהם ו"ד י"ן ו"ף ו"י"ת) בגימט' תקע"ב (572) כמנין ישורון.

^{קנג} דהיינו כשכותבין ישורון ג"כ מלא (עם הוא"ו הב') דשניהם עולין תקע"ב (572), ועי' מש"כ בזה לעיל בפי' מכת"י מחזור נירנברג.

^{קנד} דשניהם עולין תקע"ב (572)

^{קנה} ישעיה' י"ז, ה'.

^{קני} ישעיה' מ"ו, ג'.

^{קני} עשה"כ (שה"ש ח', ו') "שימני כחותם על לבך כחותם על זרועך", ובמדרש "כחותם על זרועך אלו התפילין, המד"א (דברים ו', ח') וקשרתם לאות על ירך" (שה"ש רבה פר' ח'), "שימני כחותם על לבך. בשעה שנאמר ויקרא אליו מלאך ה' מן השמים ויאמר אברהם אברהם (בראשית כ"ב, י"א). כחותם על זרועך. כדרך התפילין הללו שנותנים על זרועותיהם של בני אדם ואין בהם מום. כך אין ביצחק מום" (שה"ש זוטא פר' ח', ו').

^{קנז} עשה"ה ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת" (במדבר ט"ו, ל"ח).

נספח ב'

פירושים מאוחרים מדפוסים ישנים ונדירים על הפיוט:

פירושים שונים מפרשנים שונים על הפיוט נדפסו לאורך השנים במחזורים וסידורים שחלקם עדיין מצויים בדפוס בימינו, וחלקם נאבדו במשך השנים ולא נשארו מהם כי אם עותקים אחדים הספונים בבתי הספרים ברחבי תבל, במסגרת זו נביא ג' פירושים על הפיוט מדפוסים ישנים ונדירים שכבר רבות בשנים אינם מצויים בידי ההמון.

פי' על הפיוט מר' אשר ב"ר יוסף ז"ל ק"ט -
נדפס בקראקא בשנת שמו"ט :

יום ליבשה : ביום ז' דפסח שבו היה קריעת ים סוף אומרים "יום" בתחילתו ובסוף ימות השנה כשאומרים אותו אומר "יום ליבשה" קס. ופירושן מאלות ים נהפכו ליבשה. ואז אמרו ישראל קרה כשראו את מצרים מת על שפת הים.

הטבעת בתרמית : "נערמו מים" (שמות ט"ו, ח'). תרגם אונקלוס "חכימו מיא". ופירוש חזקוני "חכמו לנער את מצרים" קסא.

ענמית : זו מצרים שנא' ומצרים ילד את לודים ואת ענמית (בראשית י', י"ג).

ופעמי שולמית : רגלי ישראל הנקראים שולמית לפי שהם שלמים צאמונתם. בפירש"י (שה"ש ז', א'). (וכז' לפי שהקב"ה משים להם שלום בכל יום שנא' וישם לך שלום קסב).

יפו בנעלים : ל' פסוק הוא צקיר "מה יפו פעמיך בנעלים" קסג. ופי' כאן לפי מקומו שעברו בתוך הים ביבשה חריבה שלא יטנפו רגליהם צטיט. וזה א' מי' נסים שנעשו לאבותינו על הים קסד.

קט"ה הר"ר אשר בכהר"ר [הקדוש] יוסף ז"ל הי"ד מקראקא יצ"ו היה מגדולי המקובלים בארץ פולין וכתב הערות רבות על מאמרי זוהר וכתבי האר"ז (כתבי מהר"י סרוק ז"ל - עי' קבלת האר"י סעי' ע"א) שעליהם חתם שמו "אמר האב"ר".

ראב"י שימש כש"ץ בימים הנוראים ובימים מיוחדים בשנה, וכתב פירושים על פיוטי היוצרות ועל הקינות לת"ב שהיו ספונים אצלו כעשרים שנה (עי' בהקדמה ליוצרות) עד שבשנת שמו"ה הדפיס בקראקא פירושו על הקינות לת"ב [פי' זו נדפס שוב בלובלין בשנת שע"ז עם הוספות רבות מהר"ר חיים ב"ר יצחק ליכשניץ ז"ל ש"ץ דק"ק פוזנא יצ"ו שמילא אחריו בתוספת ביאור ובהגהה מדוייקת (עי' בהקדמה), הקינות במתכונתו החדשה נדפסה שוב בזולצבאך תקמ"ב, ובאמשטרדאם תקי"ד ותקל"ו ע"י האחים פרופס, ובפראנקפורט-דאודר תקל"ד], ובשנת שמו"ט הדפיס פירושו לפיוטי יוצרות כמנהג פולין פיהם ומערהרין והגלילות וכמנהג ק"ק אשכנז והגלילות [פירושו על היוצרות מעולם לא נדפסו שוב וכיום הינו ספר נדיר ביותר ויקר המציאות], כמו"כ חיבר ספר "לחם אב"ירים" על שבתות ומועדים שלא הגיע לידינו, וגם חיבר ספר "עמק ברכה" שמרוב קדושתו לא הביאו לדפוס שלא יבוא להשתמש בו בנ"א שאינם כדאי לו.

קס"ג עי' מש"כ בענין בחלק שינויי הנוסחאות.

קס"ד וז"ל "נערמו מים אונקלוס תרגם חכימו מיא. פי' חכמו לנער מצרים והיינו דכתיב בפ' עקב אשר הציף את מי ים סוף על פניהם ברדפם אחריהם (דברים י"א, י"ד), פי' ברדוף המים אחרי המצרים".

קס"ה דרשת חז"ל עה"פ "שובי שובי השולמית" (שה"ש ז' א') במדרש רבה (תולדות, פר' ס"ו; שה"ש פר' ז').

קס"ו מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב חמוקי ירכיך כמו חלאים מעשה ידי אמן (שה"ש ז' ב').

קס"ז דרשת חז"ל במכילתא "עשרה נסים נעשו לישראל על הים .... נעשה הים יבשה שנא' ובני ישראל הלכו ביבשה" (מכילתא דר"ש בשלח מס' דויהי פר' ד'; מכילתא דרשב"י פי"ד פט"ז), ועי' בפ' הרמב"ם על המשניות ובפ' הרע"ב ע"ד המתני' במס' אבות "עשרה נסים נעשו לאבותינו על ים סוף ועשרה על הים (פ"ה, מ"ד) השלישי

יום ליבשה

וכל רואי יאורון : כל האומות ראו בכבודי ואמרו "מי זאת עולה מן המדבר" כדפירש"י בשי"קס"ה.
יאורון : יציטו והרצה במקרא^{קס"ו}.

צבית הודי יאורון : הלויים היו משוררים צבית המקדש ואומרים "אין כק-ל יאורון"^{קס"ז} (דברים ל"ג, כ"ו), ואף אומות העולם שהם אויבים יהיו פלילים. ר"ל שופטים בדבר שאין כאלוק-י ישראל ונסים שהתמידו צבית המקדש יוכיחו (וכז' פיר' על בית המקדש שלנו אזל מדקאמר אחר כך "דגלי כן תרים" משמע דקאי אמשכן שבמדבר שכל אומות העולם ראו בכבודן של ישראל וכן צב"ה).
יאורון : הנעלם מן יעקב עולה גי' יאורון^{קס"ח}.

על הנשאים : על ישראל שנשאלו מעט מהרצה, שנא' "ונשאתם צמתי מעט" (דברים כ"ה, ס"ב).
כמלקט שבלים : המפוזרים אחת הגה ואחת הגה, ול' פסוק הוא ביסעי' (י"ז, ה').

צבית חותמך : ר"ל המילה כענין שאומר (בזכרת המילה) "ולאלהיו חתם צבות קודש"^{קס"ט}.
ומבטן לשמך : פי' מיד תוך ח' ימים שיאלו מבטן אדם ויאלו מכלל רסוק אברים^{ק"ב} המה נימולים לשמך^{ק"ג} (וכז' ישראל "העמוסים מני בטן" (ישעי' מ"א, ג')^{ק"ד}. ואין הל' משמע הן).

הראה אותהם כו' : להראות אות של תפילין לעיני כל העמים כענין שנא' "וראו כל עמי הארץ כי קם ה' נקרא עליך ויראו ממך" (דברים כ"ה, י'). ואמר ר' אליעזר הגדול אלו תפילין שצראש (מנחות ל"ה:). ולפי שמצות תפילין כל היום, ועתה בגלות שאנחנו בין הגוים אין יכולין לקיים מצות תפילין כתקנה, אנחנו מתפללים שיגאלנו ונזכה להראות אות התפילין לכל רואיהם. וכן עיקר מצות ליצית במלבוש העליון שנא' "וראיחם אותו וזכרתם כו'" (במדבר ט"ו, ל"ט).

שארצו נתקשה ונקפא להם כאמרו הלכו ביבשה (שמות, י"ד כ"ט) ולא נשאר בקרקעיתו שום חומר וטיט כבשאר נהרות".

קס"ה וז"ל "מי זאת עלה מן המדבר - כשהייתי מהלכת במדבר והיה עמוד האש והענן הולכים לפני והורגים נחשים ועקרבים ושורפין הקוצים והברקנים לעשות הדרך מישור והיה הענן והעשן עולין ורואין אותן האומות ומתמיהות על גדולתי ואומרות מי זאת כלומר כמה גדול' היא זאת העולה מן המדבר וגומר כתימרות עשן גבוה וזקוף כתמר" (שה"ש ג' ו').

קס"ו ולדוגמא "בנות צעדה עלי שור" (בראשית מ"ט, כ"ב), "אשורנו ולא קרוב" (במדבר כ"ד, י"ז).

קס"ז לא הצלחתי למצוא מקור לדבריו אלה.

קס"ח דשניהם עולין תקע"ב (572), ועי' מש"כ בביאור הענין בפירושי ר' אברהם ב"ר עזריאל בעל ערוגת הבושם על הפיוט.

קס"ט ענין היות הברית מילה חותמו של הקב"ה על עבדיו בני"ב מובא בזוה"ק ובתיזוה"ק, ובספרים האריכו טובא בענין זה ואכמ"ל.

ק"ע ע"פ דברי המדרש "ולמה התינוק נימול לשמונה ימים שנתן הקב"ה רחמים עליו להמתין לו עד שיהא בו כחו" (דברים רבה, פ"ר כי תצא פ"ו, א').

קע"א עי' בספה"ק דברי תורה (מהדורא רביעאה, אות מ') להגה"ק בעל מנחת אלעזר ממונקאטש זיע"א, וז"ל "בפיוט יום ליבשה וכו' (ביוצר לז' של פסח) "הבאים עמך בברית חותמך ומבטן לשמך המה נמולים" רבים תמהו על הלשון "ומבטן לשמך המה נמולים", וכי המה בני ישראל עבדים מקנת כסף שנמולים ליום א', הלא רק לשמונה ימולו בשר ערלתם, וי"ל א' כמ"ש בסה"ק עה"כ (בראשית כ', ד') "וימל אברהם את יצחק בנו בן שמונת ימים" דהוול"ל ביום השמיני ולא שמונת ימים שהוא דבוק כל השמונת ימים (כפירש"י שם) ע"כ תי' בס' דמיד כשנולד יצחק וכיון שנצטוו אברהם למולו ביום ח' אז היה משתוקק ומצפה בכל רגע ובכל יום כל השמונת ימים שיגיע יום ח' שיוכל לקיים מצות ה' למולו, ע"כ נחשב המחשבה והשתוקקות למעשה כאלו מל אותו כל השמונת ימים, והדברים עתיקין. וזהו בבני ישראל זרע אברהם המצפים מיום הולדו להכניסו בבריתו של אברהם אבינו כשהיה בן שמונת ימים, ע"כ שפיר לשון הפיוט ומבטן (כשנולדים מיד) המה נמולים (במחשבתם ורצונם כנ"ל).
ב' א"י בזה כי אנחנו נקראים בני ישראל"ל אבינו (אם כי על המילה נצטוו עוד אברהם אבינו) והנה יעקב"ב נולד מהול כמו שאחז"ל (אבדר"נ פ"ב) במדרש ובעבודת יוה"כ (שתיקן יוסי בן יוסי כהן גדול) אתה כוננת וכו' מגזעו איש תם הוצאת "חתום בבריתך מרחם לוקח", ולפ"ז שורש יסוד אומתנו ושמונו נקרא זרע ישראל"ל והוא מרחם נולד מהול, ע"כ מיוחסים אנו עליו בשורשו ושבח אבינו "מבטן לשמך המה נמולים" (ג) ע"פ דברי השי"ס (נדה ע"א).
בשכר שמשהין את עצמם על הבט"ן (ועי' בדף ל"א:) וזהו מבט"ן (בזכות שמשהין עצמו בבט"ן עי"ז זוכין אשה כי תזריע וילדה זכ"ר ומקיימים ביום השמיני ימול וכו') לשמך המה נמולים. עוד י"ל. ד' ע"פ מה שנודע מחכמי הרופאים כי המילה הוא טובה רפואה ולהנצל עי"ז ממחלות אנושות שהם מאבותיו של הילד, ועי"ז שיסירו הערלה אין מקום להמחלה לישאר שם בדיבוק ולא יוכל להתכנס שם מיני זוהמא וחלאה של המהלות הנזכרות ר"ל. אמנם אנחנו נמול בנינו לא בשביל רפואה (כי אין טעם למצות וכבר הארכנו בזה בעה"י בכמה דוכתי במק"א), רק כדי לקיים רצונו ית"ש, ולשום בבשרינו חותם אות ברית קודש כי כן צונו. וז"ש מבטן (שמלין את עצמם כדי להנצל ממחלת הבטן של אמותם כנזכר עם כל זה הטעם הפנימי והרצון אצלם רק) לשמך המה נמולים (רק לשמך לקיום תורתך ומצותיך ית"ש) כנזכר".

קע"ב כן פי' ר' אברהם ב"ר בעל ערוגת הבושם (ועי' לעיל).

יום ליבשה

למי זאת נרשמת פו' : פי' לישראל הנקרא "מי זאת הנשקפה כמו שחר" (שה"ש ו', י"ק) נרשמה המורה הזאת.

הכר נא דבר אמת : שאין לשום אומה מלכות התפילין וליצית שנקראים חותמת ופתילים^{קטז} רק לישראל. כלומר לישראל נתנה סגולה זו להכיר בין האמת והשקר ולהיות להם תורת אמת מאלוק-אמת, והתפילין והליצית מעידין ע"ז כב' עדים.

ושב שנית לקדשה : גאולה האחרונה נקראת "גאולה שנית", שנא' "ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו כו'" (ישעי' י"א, י"א). אבל גאולת צבל לא היתה גאולה שלמה שהיו משועבדים לכורס. וגאולה האחרונה תהיה דומה לגאולת מצרים בנסים ובנפלאות וצבל דבר ולכן נקרא גאולה שנית. ואמר לשון קידושין כי ישראל נמשלו לארוסה שנתקדשה לחתן, כמבואר בזולת דחנוכה^{קעב} ובשבת הגדול^{קעג} ובהרבה מקומות.

והעלה אור שמשה : רמז לגאולה שאז השי"ת יאיר לישראל במקום אור השמש שנא' "לא יהי לך עוד השמש לאור יומם כו'" (ישעי' ס' י"ט).

ונפו הלללים : פי' עכשיו שמתמשים לאור החמה אי אפשר לעולם צלל כל וצלל חמה. וכן בזמן הזה לפעמים ישראל בגאולה ולפעמים הן גולין. אבל לעתיד כשיאיר הקב"ה לעולם יהיה אור צבל מקום כי מלא כל הארץ כבודו. וכן הגאולה תהיה עולמית.

בשירה קדמוך : ביציאת מצרים שנא' אז ישיר משה כו' (שמות ט"ו, א'). וכדי שיהי' סמוך לחתימה מעין הפתיחה חוזר לדבר מיציאת מצרים^{קעז}. וחתום בו יהודה הלוי.

פי' על הפיוט מסידור עם פי' כמנהג פולין וכו'^{קעח} – דפוס אמשטרדאם תמ"א :

יום ליבשה נהפכו מצולים : באתו יום ששם הש"י הם ליבשה אז נהפכו ונבקעו כל מצולות מים שנא' "ויבקעו המים" (שמות י"ד, כ"א) כל מים שצבעולם^{קעט}. ולפי שצקרא כתיב "הפך ים ליבשה" (תהילים ס"ו, ו') יש מי שאומרים "ים" כלישנא דקרא^{קפ}.
שירה חדשה : ואז אמרו שירה חדשה^{קפא}.

^{קעג} עי' מדרש תנחומא פ' במדבר סי' י"א, וע"ע אוצר המדרשים של אייזנשטיין "דרשת ר' בנאה" (ח"א עמ' 77) דדריש הפסוק "מי זאת הנשקפה כמו שחר" על כנסת ישראל.

^{קעד} עי' מש"כ בענין בפי' ר' אברהם ב"ר עזריאל בעל ערוה"ב.

^{קעה} בזולתות לשבתות חנוכה לא מוזכר כלל ענין זה, וכנראה שזה ט"ס וצ"ל "זולת דחתונה" במקום "זולת דחנוכה", וכוונתו לזולת דחתונה "אמהות עת נכבשה" לרבינו שמעון (הגדול) ב"ר יצחק ממגנצא שבפיוט זו הפייטן מאריך טובא בענין זה (ועי' לקמן בפי' מסידור אמשטרדאם תמ"א).

^{קעז} זולת לשבת הגדול לר' יוסף (ב"ר שמואל) עלם טוב "אז כארשת בתולה במוהר וקידושים".

^{קעז} פי' דהפייטן התחיל הפיוט מענין יצי"מ (קרי"ס) דהיינו "יום ליבשה נהפכו מצולים", מש"ה גומר הפיוט ג"כ מענין יצי"מ (קרי"ס) דהיינו "מי כמוכה ה' באלים".

^{קעח} "סדר תפילות מכל השנה עם פי' כמנהג פולין רייסין ליטא פיהם מערהרין" דפוס אמשטרדאם תמ"א – סידור עב כרס הכולל תפילות עם כוונות האריז"ל והר"ד לידא, מעמדות, תהילים (ע"פ הרד"ק), הגש"פ, יוצרות ומנהגי מהרא"ט ובקשות משערי ציון וכדו', עם פירוש רחב על התפילות סליחות הגש"פ הושענות ויוצרות. פירושי הסידור מיוסדים על הפי' המלוקטים בסידור לובלין של"א-של"ב וסידור ר' הירץ ש"ץ (טיהנגין ש"ך) ומחזור הדרת קודש שנדפס בוניציאה שנת"ט-ש"ס, וכפי הנראה נערך ע"י ר' יצחק מאיר ב"ר יונה פרנקל-תאומים ז"ל. הסידור נדפס באמשטרדאם בבית הדפוס של ר' אורי וייביש ב"ר אהרן הלוי בנו של ר' משה אורי הלוי זצ"ל מק"ק עמדין יצ"ו ששימש כרב וכדרשן הראשון בק"ק ספרדים [פורטוגזים] באמשטרדאם יצ"ו מיד עם הווסדה ביו"כ שנת שני"ו לפ"ק.

בנוגע להפי' על הפיוט "יום ליבשה" קשה מאוד לקבוע מסמרות על זהות מחברו של הפירוש, אך יצויין שהפי' שונה וארוך ביותר מהפי' המופיע במחזורים דפוסי לובלין-קראקא-פראג-ויניציאה בת אותה תקופה [פי' זו מופיע גם ב"מחזור כל בו" הגדול (שנדפס בוילנא ע"י האחים והאלמנה ראם) עם השמטות קלות].

^{קעט} כן דרשו חז"ל במכילתין (מכילתא דרי"ש מס' דויהי פר' ד'; מכילתא דרשב"י פ' בשלח פי"ד כ"א) ועימש"כ בפי' ערוה"ב לראב"ע מכת"י מחזור נירנברג.

^{קפ} פי' די"א "יום ליבשה" במקום "יום ליבשה" וכלישנא דקרא.

^{קפא} פי' אז בקרי"ס אמרו שירה חדשה.

בחרמית : בחכמה כמו "בא אחיך במרמה" (בראשית כ"ז, ל"ה) מתרגמינן "בחכמתא", שישאל הלכו ביבשה בתוך הים והמכריים סבורים לילך אחריהם.

ענמית : מכרים שנא' ומכרים ילד את לודים ואת ענמים (בראשית י', י"ג).

ופעמי : רגלו.

שולמית : ישראל, ע"ש "שובי שובי השולמית" (שה"ש ז', א'), לפי שהש"י משים לה שלום בכל יום שנא' וישם לך שלום^{קפב}.

יפו בנעלים : ע"ש "מה יפו פעמך בנעלים" (שה"ש ז' ב') כלו' שקרקע הים נעשית להם כארץ יבשה והיה נוח לילך בו, וזהו "יפו בנעלים" שהיה בו מהלך יפה ולא נטנפו פעמי רגליהם ונעליהם, והוא אחד מעשרה נסים שנעשו לאבותינו על הים כדאמ' במכילתיו^{קפג}.

וכל שיראו אותי בכבודי.

ישרון : יצינו.

בזית תפילתי שהוא הודי, יסירו ויאמרו "אין כק-ל ישרון" (דברים ל"ג, כ"ו), והוא יעקב ע"פ הנעלים מן יעקב ו"ד י"ן ו"ף י"ת בגימט' ישרון^{קפד}.

דגלי : כמו שרוממתם ונשאתם במכרים כן תרימם על שאר האומות הנשארים.

ותלקט : ישראל הנפזרים בין האומות כמלקט שצלים המפוזרות אחת הגה ואחת הגה.

בזרית חותמך : הוא המילה שהוא כמו חותם בצברנו^{קפה}.

ומצטון : ישראל העמוסים מני צטון (ישעי' מ"ז, ג') נמולים לשמך.

הראה אותות וכו' : ע"ש וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך (דברים כ"ח, י"א), ותניא ר' אליעזר הגדול אומר אלו תפילין שבראש (מנחות ל"ה:), וזהו צומן שישאל עושין לאונו של

מקום, שאז אומות העולם יראים מהם, כמו שאמ' משל לצן מלכים שהיה מהלך אחרי אביו וכו'^{קפז},

וזהו "הראה אותות" כי בתפילין כתיב אות^{קפז}, ואז יהיו יכולין לקיים ג"כ מצות ליצית צפרהסאי על

ד' כנפי כסותם.

^{קפב} דרשת חז"ל עה"פ "שובי שובי השולמית" (שה"ש ז' א') במדרש רבה (תולדות, פר' ס"ג; שה"ש פר' ז').

^{קפג} "עשרה נסים נעשו לישראל על הים ... נעשה הים יבשה שנא' ובני ישראל הלכו ביבשה" (מכילתא דר"ש בשלח מס' דויהי פר' ד'; מכילתא דרשב"י פי"ד פט"ז), ועי' בפ"י הרמב"ם על המשניות ובפ"י הרע"ב ע"ד המתני' במס' אבות "עשרה נסים נעשו לאבותינו על ים סוף ועשרה על הים (פ"ה, מ"ד) השלישי שארצו נתקשה ונקפא להם כאמרו הלכו ביבשה (שמות, י"ד כ"ט) ולא נשאר בקרקעיתו שום חומר וטיט כבשאר נהרות".

^{קפד} דשניהם עולין תקס"ו (566), ועימש"כ בביאור הענין בפ"י ראב"ע בעל ערוה"ב מכת"י מחזור נירנברג.

^{קפה} וכע"ז בברהמ"ז "ועל בריתך שחתמת בבשרנו".

^{קפז} "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך, תניא ר' אליעזר אומר אלו תפילין שבראש, הרואה תפילין בחלום יצפה לגדולה שנא' וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך, ותניא ר' אליעזר אומר אלו תפילין, משל לבן מלכים שהיה מהלך אחר אביו והיה מהלך בכל מקום שהיה מהלך אביו, והיו בני אדם רואים לאביו עמו והיו יראים מפניו, אחר ימים הניח לאביו והיה מהלך לעצמו, התחילו הבריות מכין אותו, בא לו אצל אביו וא"ל כך עשית לי, א"ל אתה עשית לעצמך שהנחת אותי, כך ישראל כיון שעושין רצונו של מקום היו אומות העולם יראים מהם שנאמר וראו כל עמי הארץ וגו', ואומר שמעו עמים ירגזון, ויגר מואב, וכן הוא אומר ונשמע וימס לבבנו, ולא עשו אלא עברו על דבריו ונשתעבדו למלכיות, התחילו צועקים לפני הקב"ה אומר להם אתם גרמתם לעצמכם שנאמר תיסרך רעתך ומשובתיך תוכחך ודעי וראי כי רע ומר עזבך את ה' אלהיך" (ילקוט שמעוני פ' כי תבוא רמז תתקל"ח).

^{קפו} "והיה לאות על ידכה" (שמות י"ג, ט"ז); "וקשרתם לאות על ירך" (דברים ו', ח'); "וקשרתם אותם לאות על ידכם" (דברים י"א, י"ח).

למי זאת : בישראל שכתוב בהן "מי זאת עולה מן המדבר"^{קפח} נרשמה כל זה, כי למי החותמת שהם התפילין כמו חותם על הזרוע^{קפט}.

ולמי הפתילים : שהם הצינית – כי אם בישראל לבד, והואיל וכן הוא ראוי לך שתשוב שנית לקדשה, כי במצרים דומים ישראל לארצות הש"י, כמו שנזכר בזולת לשבת הגדול^{קק} ובזולת לחתונה^{קכא}, וגירסם בעוונותיהם, וע"כ אנו מבקשים שתקדש אותנו שנית.

הלללים : ימי הגלות שדומים לאל.

רוממוך : כמו שאמרו "אלוקי אבי וארוממנהו" (שמות ט"ו, ב').

בשירה קדמוך : שהם אמרו שירה קודם כל אומה ולשון^{קכב} ואמרו "מי כמוכה" (שם, י"א).

פי' על הפיוט לר' נהוראי אזוביב ז"ל^{קכג} – מס' חכמת המסכן דפוס לירונו תקנ"ג:

עוז יסדת : פי' רש"י (מהלל) [מתהילים] של עוז תקנת^{קכד}.

מפי עוללים : במדרש רבה (שמו"ר פר' בשלח פר' כ"ג, ח') "ר' יהודה אומר מי אמר קילום להקב"ה התינוקות, אותן שהיה פרעה מבקש להשליך ליאור שהם מכירין להקב"ה, כיצד כשהיו ישראל במצרים והיתה אשה מצנות ישראל מבקשת לילד והיתה יולדת לשדה ויולדת שם, וכיון שהיתה יולדת עוזבת הנער ומוסרת אותו להקב"ה ואומרת רבון העולם אני עשיתי את שלי ולתה עשה את שלך, אמר ר' יוחנן מיד היה יורד הקב"ה בכבודו כביכול וחותר טיבזון ומרחיץ וסכו, וכן יחזקאל אמר ותשלכי אל פני השדה

^{קפח} ע"פ פירש"י עה"פ "מי זאת עולה מן המדבר" – וז"ל "מי זאת עלה מן המדבר - כשהייתי מהלכת במדבר והיה עמוד האש והענן הולכים לפני והורגים נחשים ועקרבים ושורפין הקוצים והברקנים לעשות הדרך מישור והיה הענן והעשן עולין ורואין אותן האומות ומתמיהות על גדולתו ואומרות מי זאת כלומר כמה גדולה היא זאת העולה מן המדבר וגומר כתימרות עשן גבוה וזקוף כתמר" (שה"ש ג' ו').

^{קפט} עשה"כ (שה"ש ח', ו') "שימני כחותם על לבך כחותם על זרועך", ובמדרש "כחותם על זרועך אלו התפילין, המד"א (דברים ו', ח') וקשרתם לאות על ירך" (שה"ש רבה פר' ח'), "שימני כחותם על לבך. בשעה שנאמר ויקרא אליו מלאך ה' מן השמים ויאמר אברהם אברהם (בראשית כ"ב, י"א). כחותם על זרועך. כדרך התפילין הללו שנותנים על זרועותיהם של בני אדם ואין בהם מום. כך אין ביצחק מום" (שה"ש זוטא פר' ח', ו').

^{קצ} זולת לשבת הגדול לר' יוסף (ב"ר שמואל) עלם טוב "אז כארשת בתולה במוהר וקידושים".

^{קצא} זולת לשבת חתן רבינו שמעון (הגדול) ב"ר יצחק ממגנצא "אמהות עת נכבשה".

^{קצב} ע"פ דברי המדרש "אז ישיר משה, הה"ד (משלי ל"א, כ"ו) פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה, מיום שברא הקב"ה את העולם ועד שעמדו ישראל על הים לא מצינו אדם שאמר שירה להקב"ה אלא ישראל, ברא אדם הראשון ולא אמר שירה, הציל אברהם מכבשן האש ומן המלכים ולא אמר שירה, וכן יצחק מן המאכלת ולא אמר שירה, וכן יעקב מן המלאך ומן עשו ומן אנשי שכם ולא אמר שירה, כיון שבאו ישראל לים ונקרע להם מיד אמרו שירה לפני הקב"ה שנא' אז ישיר משה ובני ישראל הוי פיה פתחה בחכמה, אמר הקב"ה לאלו הייתי מצפה ואין אז אלא שמחה שנא' (תהלים קכ"ו, ב') אז ימלא שחוק פיניו" (שמו"ר פר' בשלח פר' כ"ג סי' ד').

^{קצג} מוהר"ר נהוראי ב"ר סעדיה אזוביב זצ"ל ראש שושלת רבני משפחת אזוביב שימש כדומ"ץ וכרב ביהכ"נ בק"ק אלג'יר יצ"ו בערך סוף שנות ה'ש לפ"ג. ר' נהוראי ח"ס בשם "חכמת המסכן" הכולל פירושים על סדר הקרוב"ץ כפי מנהג ק"ק אלג'יר, וכמו"כ חיבר שירים ובקשות בשפת ערבי לסדר הבקשות בלילי שבתות בימות החורף כמנהג הספרדים שנדפסו בס' "מבקשי ה'" (נדפסו באלג'יר בשנת תרמ"ז). בניו היו ר' סעדיה אזוביב זצ"ל שחיבר הספר "תוחכת מוסר" על ספר משלי (נדפסו לראשונה בליוורנו בשנת תרל"א) ועוד ספר על תהילים בשם "למודי ה'" שעדיין לא ראה אור הדפוס (ר' סעדיה היה ראש החותמים על החרם נגד ספריו של נחמיה חיון מתלמידי ש"ש ימ"ש מטעם רבני ארץ אלג'יריה) ור' יוסף אזוביב זצ"ל מח"ס "ימים אחדים" הכולל דרשות למועדים (נפטר בשנת תקנ"ד) ששימשו אחריו כרבני הקהילה באלג'יר.

יצוין שהפ"י מבוסס על נוסח הפיוט כמנהג אלג'יר, ועי' לעיל בחלק הנוסחאות של הפיוט.

^{קצד} כונתו לפירש"י בתהילים (ח', ב') "אשר תנה הודך על השמים - ראוי שתתנהו על השמים ואתה בענותך הגדולה יסדת עוז מפי עוללים ויונקים השרית שכינתך במקדש ותקנת להודות לך עוז מפי הלויים והכהנים שהם בני אדם גדלים בליכלוך, כעוללים ויונקי שדים, עוללים לשון ועוללתי בעפר קרני (איוב ט"ו, ט"ו) וע"ש הלכלוך נקראו כל תינוקות עוללים".

יום ליבשה

בגעל נפשך (יחזקאל ט"ז, ה'), וכתוב ומולדותיך ביום הולדת אותך לא כרת שרך (שם, ד'), וכתוב ואלבנישך רקמה (שם, י'), וכתוב וארחצך במים (שם, ט'), והיה נותן צ' טנרין בידו אחד מניקו שמן ואחד מניקו דבש שנא' ויניקו דבש מסלע (דברים ל"ב, י"ג), והיו גדלים בשדה שנא' רבצה כלמח השדה נתתיך (יחזקאל ט"ז, ז'), וכיון שהיו גדלין היו נכנסין לבתיהן אלכל אבותיהן והיו שואלין להם מי היה זקוק לכם והיו אומרים להם בחור אחד נאה ומשובח היה יורד ועושה לנו כל צרכינו שנא' דודי נח ואדום גגול מרבצה (שה"ש ה', י'), וכיון שבאו ישראל לים היו אותן התינוקות שם והם ראו להקב"ה בים התחילו אומרים לאבותיהם זהו אותו שהיה עושה לנו כל אותן הדברים כשהיינו במצרים שנא' זה ק-לי ולאנוהו (שמות ט"ו, ב').

בחרמית : בחרמה, ומה המרמה ארז"ל^{קכ} כתיב ומצרים נסים לקראתו (שמות י"ד, כ"ז) וכי הגם מחזירו יהיו פניו כנגד פני חזירו, אלל כשהגיעו לים וראו שמסוכנין הם חזרו, בלו גלי הים מימינם ומשמאלם ועמדו כנגדם, הוי הם "נסים" והים "לקראתו", ולכן תרג' אונקלוס נערמו מים (שם ט"ו, ה') "חכימו מיא".

בת נעמית : ואת בת היענה (ויקרא י"א, ט"ז – דברים י"ד, ט"ו) תרג' אונקלוס "וית בת נעמיתא", ודימה המצריים לבת היענה שהיא צריה טמאה^{קכ}.

שולמית : פירש"י (שה"ש ז', א') השלימה באמונתה עם צוראה.

יפו בנעלים : תרג' אונקלוס^{קכ} (שם, ב') "כמה שפינן רגליהון דישראל כד סלקון לאתחזאה קדם ה' תלת זמנין בשתא בסנדלין דססגונא".
ישירון : ישוררו לך.

ישרון : יראו, כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כ"ד, י"ז).

אין כה-ל ישרון : אין כה-ל שהוא אלו-ק של ישרון.

ואויבנו פלילים : כתב הרשב"ע^{קכ} בשם יש אומרים "ואויבנו יודו כן", ונראה שכן יפרש המשורר הזה, אך לא ידעתי מאיזה חבר יפרש פלילים ל' הודאה, ושיעור הלשון כך היא : כל רואי בעת רואם הודך ישירו ויאמרו אין כאלוק-י ישרון, ולא כל רואי בלבד אלל אפ' אויבנו מודים שאין כאלו-קי ישראל.

הבאים : הנכנסים.

בצריה : בצריה מילה.

חותמך : המילה הוא חותמו של הקב"ה שאנו עבדיו.

ומצטון : מח' ימים.

אותותם : "וקשרתם אותם לאות על ידכם וכו'" (דברים י"א, י"ח).

החותמת : המילה.

הפחילים : הליצית.

^{קכ} כוונתו לדברי המדרש "ומצרים נסים לקראתו היה צריך לומר מצרים נסים אחריהם, וכי יש אדם בורח מן חבריה ונס לקראתו, אלא שהטעה אותם הקב"ה ולא היו מוצאין היכן לנוס והיו נסים לקראתו עד שנשתקעו תהומות, שנא' (שמות י"ד, כ"ז) וינער ה' את מצרים בתוך הים, ורוח הקדש צווחת ואומרת (איוב י"א, כ') ועיני רשעים תכלינה ומנוס אבד מנהם" (שמו"ר פר' בא פר' ט"ו, ט"ו).

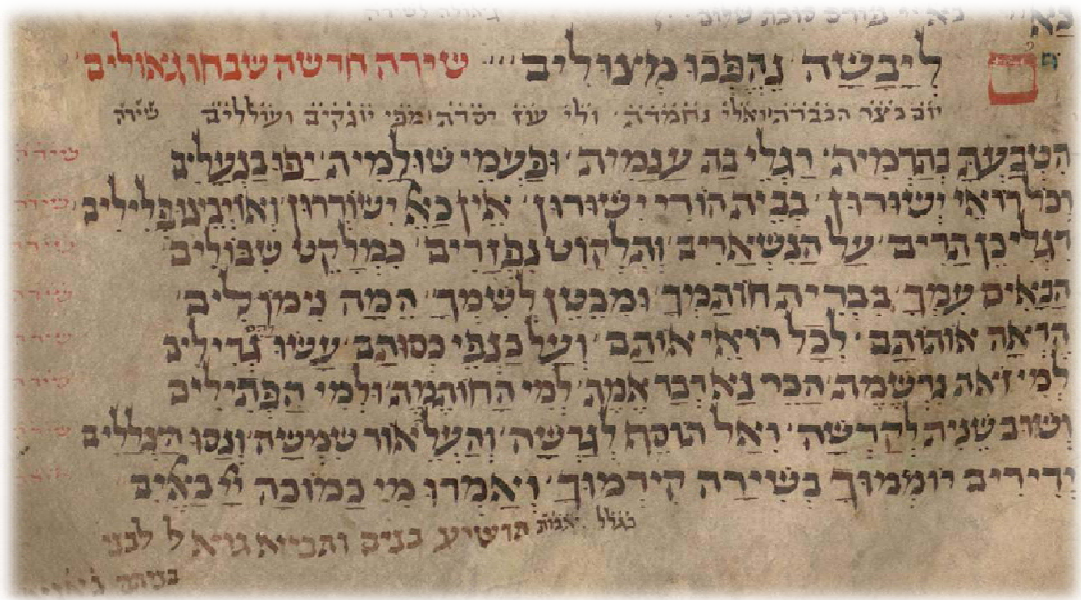
^{קכ} דבריו צע"ג, וכי לא מצא הפייטן עוד בריה טמאה במקרא עד שהוצרך לדמות את המצריים לבת היענה, ועוד שהרי לא מצינו שום דרשת חז"ל או מדרש המדמה את המצריים לבת היענה, ועיי' מש"כ לעיל בחלק הנוסחאות שכנראה הנוסח "בת נעמית" אינו כי אם טעות סופר ובוודאי שצ"ל "בת נעמית" והכוונה למצרים המכונים "נעמית", וכנראה שכיוון שכן היה הנוסח לפני המפרש בכת"י השונים כמנהג אלג'יר (עיי' לעיל) הוצרך לפרש הענין ע"כ פי' מה שפ"י ובדוחק גדול.

^{קכ} כאן טעה המפרש באומרו שתרגום של נביאים הוא מאונקלוס, ובוודאי אינו כן דהרי בגמ' (מגילה ג.) איתא בתרגום של תורה אונקלוס הגר אמרו ותרגום של נביאים יונתן בן עוזיאל אמרו וכשביקש יונתן בן עוזיאל לגלות תרגום של כתובים יצתה בת קול ואמרה לו דייך וכו', ומכאן דאונקלוס לא אמר תרגום של כתובים. ולענין זמן חיבורו של תרגום כתובים המצויה בידינו פליגי בזה רש"י ותוס' (מגילה כ"א): דלדעת רש"י אין תרגום לכתובים, ועיי' במהר"ץ חיות דכוונתו דבימי הברייתא לא היה להם תרגום כתובים והתרגום המצויה בידינו הוא תרגום מאוחר, ולדעת התוס' תרגום כתובים נעשה מימי התנאים, ועיי' בדברי התוס' במס' שבת (קט"ו: בד"ה ובידו ספר איוב תרגום).

^{קכ} פי' הראב"ע עה"פ "ואויבנו פלילים" (דברים ל"ב, ל"א).

כת"י "מהזור גירנברג"

כת"י מינכן 21